

UDK 34(497.5 Zadar)„653.“
94(497.5 Zadar)„653.“
Primljeno: 15. 3. 2012.
Prihvaćeno: 15. 5. 2012.
Izvorni znanstveni rad

Srednjovjekovni zadarski kapitulari

Tomislav Popić
Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu
Borongajska 83d
10000 Zagreb
Republika Hrvatska
E-adresa: tpopic@hrstud.hr

Autor u radu razmatra nastanak, uporabu i ukidanje srednjovjekovnih zadarskih kapitulara, svojevrsnih „poslovnika” koji su regulirali aktivnosti gradskih dužnosnika. Povezujući stvaranje kapitulara u Veneciji s činjenicom da Zadarski statut ne sadrži prisege najviših gradskih dužnosnika, iznosi postavku da su u Zadru, osim već poznatih kapitulara, morali postojati i neki drugi koji se u sačuvanim izvorima uopće ne javljaju. U radu se razmatraju i okolnosti u kojima su stari kapitulari 1458. godine uništeni i zamijenjeni novim uredbama (reformacijama) koje su proglašene „novim kapitularom”. Na temelju zadarskih sudskih zapisnika i činjenice da su mletačke vlasti nakon 1409. godine pojedine odredbe zadarskih kapitulara unosile u reformacije, autor rekonstruira i sadržaj tih kapitularnih odredbi.

Ključne riječi: kapitulari, reformacije, pravna povijest, srednji vijek, Zadar, Venecija

Uvod

Zadarski kapitulari historiografiji nisu nepoznati, ali spoznaje o njima uvelike su ograničene činjenicom da ih većina nije sačuvana. Zbog toga se korpus znanja o zadarskim kapitularima uvelike svodi na nekoliko manje ili više utemeljenih pretpostavki i dvije činjenice: da su postojali i da se nekima od njih može utvrditi naziv. Tako se danas zna za zadarski Kapitular gospode rektora, Kapitular sudaca Velike kurije, koji je kasnije nazvan Kapitular sudaca Velikoga sudbenoga dvora za građanske sporove (*Curia maior civilium*, dalje: CMC), Kapitular sudaca Sudbenoga dvora konzula i mora (*Curia consulum et maris*, dalje: CCM), Kapitular vijećnika i Kapitular egzaminatora. Ovim kapitularima valja pridružiti i Kapitular

zadarskoga kneza (*Capitulare comitis Iadre*) iz 1278. godine koji je izvorno nastao u Veneciji.¹ Njime se reguliraju obveze zadarskoga kneza prema duždu pa već na samome početku toga kapitulara zadarski knez priseže da će biti vjeran duždu i mletačkoj vlasti te da će časno upravljati i raditi na korist Venecije i spas Zadra. Osim ovoga sačuvan je i Kapitular paškoga kneza iz 1372. godine, zadarskoga dužnosnika i patricija koji je upravljao Pagom u ime zadarske komune.²

O nekim zadarskim kapitularama opširnije je pisao Vitaliano Brunelli još početkom 20. stoljeća smatrajući da su morali postojati zbog praznina koje u vezi s djelatnošću pojedinih gradskih tijela vlasti postoje u prvoj knjizi Zadarskoga statuta. Budući da prva knjiga toga statuta ne sadrži prisege svih gradskih dužnosnika, Brunelli je smatrao da su one bile sastavnim dijelom više kapitulara koji su regulirali djelovanje gradskih magistratura.³ Osim Kapitulara sudaca CMC i Kapitulara rektora, spomene kojih je našao u presudama s kraja 14. i početka 15. stoljeća, Brunelli je smatrao da su u skladu s postavkom o važnosti prisege tijekom uvođenja u gradsku službu morali postojati još barem kapitulari vijećnika, egzaminatora i tribuna čije su prisege sačuvane u reformacijama koje je nakon 1409. godine donosio zadarski knez.⁴ Držao je da je osim tih svakako trebao postojati i kapitular kaznenoga suda (*capitulare per la curia criminale*) argumentirajući stav tvrdnjom da Zadarski statut nema odredbi o kaznenome postupku i kaznama koje su suci trebali izricati u kaznenim predmetima.⁵ Na kraju, temeljem naslova jedne odredbe Kapitulara sudaca CMC, koji se spominje u nekoj presudi s kraja 14. stoljeća, a čiji se naslov javlja i u reformacijama nastalima nakon 1409. godine, iznio je tvrdnju da su mletačke vlasti pojedine odredbe toga i drugih kapitulara sjedinili sa statutom i 1564. godine tiskali u sklopu dijela o reformacijama.⁶

Poslije Brunellija zadarskim kapitularama pozabavio se i Antonio Teja. On je također smatrao da su kapitulari sadržavali prisege koje su gradski dužnosnici polagali prilikom preuzimanja službe te da su u tim prisegama bile pobrojane

¹ Kapitular zadarskoga kneza iz 1278. godine sačuvan je i nalazi se u knjižnici Marciani u Veneciji pod signaturom: Codici Latini, classis XIV (Miscellanea), Codex 71 (=2803), dokument br. 22: *Capitulare comitis Iadre de 1278*. Jedan rukopisni prijepis toga kapitulara, napravljen u 19. stoljeću, čuva se u Arhivu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu. Vidi: Arhiv HAZU u Zagrebu, *Iadre comitis capitulare de 1278.*, Kodeksi, II b 63. Kapitular zadarskoga kneza objavljen je na više mjesta. Vidi: Samuele Romanin, *Storia documentata di Venezia*, vol. 2, Venezia: Pietro Naratovich tipografo editore, 1854., 445-448.; Šime Ljubić, *Listine o odnošajih između južnoga slavenstva i Mletačke republike I*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1868., dok. CLXVI, str. 116-118.

² Opširnije o Kapitularu paškoga kneza s prijepisom kapitulara vidi: Miroslav Granić, „Capitulare comitis Pagi”, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 36 (1994.): 261-281.

³ Vitaliano Brunelli, „Gli ‘Statuta Jadertina’”, *Programma dell’ I. R. Ginnasio superiore di Zara* XLIX (1906.): 10.

⁴ Opširnije o tome vidi: Brunelli, „Gli ‘Statuta Jadertina’”, 11-12. U radu se općenito pojam „reformacije” koristi za nove uredbe koje je zadarski knez donosio nakon 1409. godine i koje su 1564. godine tiskane zajedno sa Zadarskim statutom u dijelu naslovljenom *Reformationes*.

⁵ Brunelli, „Gli ‘Statuta Jadertina’”, 25.

⁶ Brunelli, „Gli ‘Statuta Jadertina’”, 11.

njihove obveze. Teja ne govori koji su kapitulari postojali u Zadru, ali je zato u zapisnicima zadarske CCM pronašao podatak o tome da su kapitulari bili uklopljeni u jednu zbirku, tj. da je uz *volumen statutorum Iadre* postojao i *volumen capitularium Iadre*.⁷

Na temelju ova dva rada uglavnom je oblikovan sklop znanja o zadarskim kapitularima koji se reproducira sve do danas. Povjesničari koji su se kasnije, uglavnom samo usputno, dotaknuli pitanja zadarskih kapitulara svoje su teze gradili na temelju onih Brunellijevih pa novijih spoznaja u osnovi nije bilo. Ivan Beuc tako je ponovio tezu da Zadarski statut sadrži vrlo malo odredbi o funkcijama zadarskih organa vlasti jer su se one nalazile u kapitularima te istaknuo da su gradski dužnosnici prije ulaska u službu morali položiti prisegu „prema tekstu kapitulara u kojem su bile nabrojene sve njihove dužnosti i prava”.⁸ Slično je o zadarskim kapitularima pisala i Nada Klaić koja se u svim osnovnim crtama oslonila na Brunellija iznoseći da Zadarskom statutu nedostaju najvažnije odredbe o političkome uređenju komune te one o kaznenome postupku jer se pretpostavlja da su postojali posebni kapitulari koji su sadržavali upravo takve odredbe.⁹

Postavke koje su o zadarskim kapitularima iznijeli Brunelli i Teja mogu se uviđom u zadarske sudske zapisnike iz druge polovice 14. i početka 15. stoljeća uvelike potvrditi, a ponešto i produbiti. Tako je moguće ne samo potvrditi Brunellijeve pretpostavke o postojanju kapitulara za koje on nije našao potvrdu u izvorima te o prenošenju određenih kapitularnih odredbi u reformacije nego i rekonstruirati sadržaj pojedinih kapitularnih odredbi i dati odgovor na pitanje što se s kapitularima događalo poslije 1409. godine kada je ponovno uspostavljena mletačka vlast nad Zadrom. Uklapanje kapitularnih odredbi u reformacije koje je nakon te godine donosio zadarski knez ima dvojako značenje. Prenošnje pojedinih odredbi Kapitulara sudaca CMC u reformacije zrcalo je nove mletačke vlasti

⁷ Opširnije vidi u: Antonio Teja, „Statuti di Dalmazia”, *La rivista dalmatica* 20/4 (1939.): 29-31. Podatak o jednoj zbirci zadarskih kapitulara Teja je pronašao u presudi sudaca CCM koju je pogrešno datirao 7. prosinca 1390. godine, a sačuvan je i u zapisniku postupka koji je prethodio donošenju te presude i koji je pokrenut 10. prosinca 1390. godine. U tome zapisniku sudski je notar pri ubilježbi odredbi na koje se pozvao tužitelj odvetnik između ostaloga zapisao: „(...) item produxit prohemium scriptum in principio libri (!) capitularium quod incipit: Ad honorem, laudem et reuerenciam omnipotentis dei et cetera, item produxit prohemium scriptum in principio voluminis statutorum Iadre quod incipit: Incipit prohemium uoluminis statutorum Iadre ciuitatis compilati et cetera sub M^oCCC^o quinto, die primo Decembris (...)”. Vidi: Državni arhiv u Zadru (dalje: DAZd), *Curia maior ciuiliium* (dalje: CMC), kut. II, fasc. 6, fol. 4. U presudi od 17. prosinca 1390. godine, koja je proistekla iz toga postupka, notar je pribilježio: „(...) item prohemio scripto in principio voluminis capitularium Iadre quod incipit: Ad honorem, laudem et reuerenciam omnipotentis dei et cetera, item prohemio scripto in principio voluminis statutorum Iadre quod incipit: Incipit prohemium uoluminis statutorum ciuitatis Iadre compilati sub millesimo trecentesimo quinto, die primo Decembris (...)”. Vidi: DAZd, *Curia consulum et maris* (dalje: CCM), sv. 2, fasc. 1, fol. 1v.

⁸ Ivan Beuc, „Statut zadarske komune iz 1305. godine”, *Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci* 2 (1954.): 520-521, 547.

⁹ Nada Klaić, Ivo Petricioli, *Zadar u srednjem vijeku do 1409.*, Zadar: Filozofski fakultet Zadar, 1976., 203-204.

koja promjenom nositelja ovlasti za primjenu tih odredbi prenosi pojedine ingerencije sudaca CMC na kneza. U slučaju odredbi drugih kapitulara koje su svoje mjesto pronašle u reformacijama to znači marginalizaciju tih istih kapitulara u gradskome životu. Čitav proces rezultirat će 1458. godine uredbom zadarskoga kneza kojom svi postojeći kapitulari postaju nevažeći pa je u skladu s tim zapovjedenom da se unište.

Zadarski kapitulari

U razmatranju zadarskih kapitulara valja poći od općega pitanja što kapitulari uopće predstavljaju. Kapitulari su bili skup normi koje su regulirale aktivnosti gradskih magistratura, tj. obveze i prava kojih su se dužnosnici tijela gradske vlasti i uprave trebali pridržavati u svome radu. Najpoznatiji su u tome pogledu kapitulari magistratura u Veneciji gdje je, u skladu s mnoštvom gradskih funkcija, postojala potreba da se djelatnost tih magistratura regulira zasebnim „poslovnica”, tj. kapitularima.¹⁰ U Veneciji su tako sva vijeća, sudske ustanove i različiti uredi imali svoje kapitulare kojima su bile definirane njihove ingerencije, a osobito je važno što su još od kraja 12. stoljeća takvi kapitulari u Veneciji nastajali u trenutku formiranja nove gradske magistrature.¹¹ Zordanovim riječima, pojava kapitulara predstavljala je osnivački akt nekoga tijela gradske vlasti ili uprave pri čemu se prvotna kompilacija normi tijekom vremena oblikovala i nadopunjavala tako što su se već postojećem korpusu kapitularnih odredbi po potrebi dodavale nove.¹² Takva praksa primjetna je i u Zadru gdje sudski notari za jednu te istu odredbu ponekad bilježe kako potječe iz nekoga kapitulara, a ponekad da se radi o odluci Velikoga vijeća. Primjerice, stranka se u nekome sporu započetom 9. srpnja 1405. godine pozvala na kapitularnu odredbu za koju je notar pribilježio da potječe iz Kapitulara sudaca CCM.¹³ U drugome pak sporu, koji je započeo 3. prosinca 1405. godine, stranka se pozvala na istu tu odredbu pri čemu je notar zapisao kako se radi o odluci Velikoga vijeća.¹⁴ Kapitulari su se, dakle, popunjavali novim odredbama nakon što bi se o njihovu prihvaćanju raspravljalo i glasovalo u Velikome vijeću.

Pored toga što su definirali i razgraničavali ingerencije gradskih dužnosnika, kapitulari su često sadržavali i odredbe javne naravi čija je primjena bila pod izravnim nadzorom gradskoga tijela u čijemu su se kapitularu takve odredbe nalazile.

¹⁰ O mletačkome sustavu vlasti i uprave vidi: Frederic Chapin Lane, *Venice, A Maritime Republic*, Baltimore – London: The Johns Hopkins University Press, 1973., 95-101, 251-273; Giorgio Zordan, *Lordinamento giuridico veneziano: lezioni di storia del diritto veneziano con una nota bibliografica*, Padova: Cooperativa libreria editrice Università di Padova, 1984.², 63-107.

¹¹ Opširnije o mletačkim kapitularima vidi: Zordan, *Lordinamento*, 203-205.

¹² Zordan, *Lordinamento*, 204.

¹³ DAZd, CCM, sv. 1, fasc. 8, fol. 20v.

¹⁴ DAZd, CCM, sv. 1, fasc. 8, fol. 21v.

Iako će o pojedinim odredbama zadarskih kapitulara još biti riječi, kao primjer se može navesti odredba zadarskoga Kapitulara rektora koja je regulirala pravo nadležnoga tijela da odluči o opravdanosti ponovnoga izdavanja izgubljenih instrumenata na temelju zapisa u notarskim registrima. Ta odredba našla je svoje mjesto u Kapitularu rektora jer je njezina primjena podlijeerala izravnome nadzoru rektora, tj. primjenjivala se u postupku ponovnoga izdavanja izgubljenih instrumenata koji su vodili rektori.

Shvaćanje po kojemu bi barem neka gradska tijela trebala imati svoj kapitular, tj. kompilaciju normi koja je definirala njihove ingerencije i olakšavala im poslovanje kao i shvaćanje o tome što bi takve zbirke trebale sadržavati, u Zadru se proširilo upravo iz Venecije i to još u 13. stoljeću kada je grad uglavnom bio pod mletačkim vrhovništvom i otkada potječe Kapitular zadarskoga kneza. Postojanje određenih zadarskih kapitulara u 13. stoljeću može se povezati sa Zordanovom tvrdnjom prema kojoj jedan od najstarijih mletačkih kapitulara, između ostaloga, sadrži i prisegu koju su polagali izabrani dužnosnici toga tijela na početku svoga mandata, a takva prisega nalazi se i u Kapitularu zadarskoga kneza iz 1278. godine.¹⁵ Dakle, tekst prisega gradskih dužnosnika već je tada ulazio u sklop kapitulara, a njezinim polaganjem dužnosnici su preuzimali određene obveze i uvodili se u službu. Iz te postavke otkriva se podatak koji bi zaista mogao ukazivati na to da su pojedini kapitulari u Zadru postojali još u 13. stoljeću jer prva knjiga Zadarskoga statuta iz 1305. godine sadrži samo prisega nekolicine gradskih magistratura. U statutu se tako mogu naći samo prisega nižih gradskih službenika (poklisara, glasnika, dačara i zatvorskih čuvara), dočim tekstovi prisega koje su polagali svi viši organi gradske vlasti (knez, suci, vijećnici, egzaminatori i tribuni) nisu našli svoje mjesto u statutu jer su očito već tada bili sastavnim dijelom pojedinih kapitulara.¹⁶

Iz toga onda proizlazi da je – osim dobro poznatih i izvorima zasvjedočenih kapitulara – u Zadru postojao još barem Kapitular tribuna, koji se u danas poznatim i sačuvanim izvorima uopće ne spominje. Činjenica, pak, da Zadarski statut kroz više odredbi spominje djelovanje tribuna ne znači da njihov kapitular nije postojao jer se u najvećemu broju statutarnih odredbi koje spominju tribune radi o odredbama čija primjena nije bila u isključivoj nadležnosti tribuna.¹⁷ O postojanju Kapitulara

¹⁵ Za Zordanovu tvrdnju vidi: Zordan, *Lordinamento*, 204. Za prisegu zadarskoga kneza vidi: *Capitulare comitis Iadre de 1278*, Biblioteca Marciana, Codici Latini, classis XIV (Miscellanea), Codex 71 (=2803), dokument br. 22.

¹⁶ U tome pogledu važnom se otkriva Brunellijeva postavka prema kojoj je danas izgubljeni rukopis Zadarskoga statuta iz zadarske gimnazije, koji po Brunelliju potječe iz prve polovice 14. stoljeća, zapravo istovjetan tiskanome izdanju statuta iz 1564. godine. Vidi: Brunelli, „Gli ‘Statuta Jadertina’”, 4-5. To onda znači da prisega viših gradskih dužnosnika nisu naknadno u 15. stoljeću izbačene iz prve knjige Zadarskoga statuta, nego da izvorno nisu ni bile sastavnim dijelom statuta.

¹⁷ Vidi: Josip Kolanović, Mate Križman, *Statuta Iadertina – Zadarski statut*, Zadar: Ogranak Matice hrvatske u Zadru, Hrvatski državni arhiv u Zagrebu, 1997. (dalje: ZS), lib. II, cap. LV, LXXVI, XCVIII,

tribuna posredno govori i njihova prisega u reformacijama.¹⁸ Osim njihove u reformacijama se nalaze i prisege vijećnika i egzaminatora za koje se pouzdano zna da potječu iz istoimenih kapitulara pa bi se slično moglo pretpostaviti i za prisegu tribuna.¹⁹

Zbog nedostatka izvora i činjenice da su zadarski kapitulari uglavnom izgubljeni, nije moguće detaljnije govoriti o njihovu stvaranju kroz oblikovanje novih organa gradske vlasti i uprave pa se u vezi s tim mogu iznijeti samo određene, manje-više potkrijepljene pretpostavke. Izuzev Kapitulara zadarskoga kneza iz 1278. godine ni za jedan zadarski kapitulat ne postoji izravna potvrda njegova postojanja u 13. stoljeću. Međutim, kako Zadarski statut ne donosi prisege viših organa gradske vlasti, proizlazi da su još u 13. stoljeću – od kapitulara zasvjedočenih kasnijim izvorima – postojali barem Kapitulat sudaca Velike kurije koji su rješavali sporove zajedno s knezom i Kapitulat egzaminatora koji su se ubrzo nakon formiranja te funkcije u Veneciji početkom 13. stoljeća počeli javljati i u dalmatinskim gradovima sa sličnim ili istim ovlastima.²⁰ Postojanje tih dvaju kapitulara zasvjedočeno je izvorima iz prve polovice 14. stoljeća. Kapitulat egzaminatora u sačuvanim se izvorima prvi put javlja u presudi od 13. siječnja 1333. godine koju su donijeli knez i zadarski suci. U sudskome postupku koji je prethodio donošenju te presude Franjo pokojnoga Bogdana de Lourechna pokušavao je osporiti oporuku pokojnoga Nikole de Pičiha pri čemu se, između ostaloga, pozvao na odredbu Kapitulara egzaminatora koju notar ipak nije pobliže prenio u tekst presude.²¹ No, kako je Franjo pokušao dokazati nevaljanost Nikoline oporuke, očito se pozvao na neku odredbu u vezi s dužnostima egzaminatora oko ovjere isprava pri čemu je konstatirao da je oporuka sastavljena protivno odredbama statuta i Kapitulara egzaminatora.

Nešto je zamršenija slika u vezi s drugim kapitulatom, onime sudaca Velike kurije. Da bi se bolje objasnilo o kakvome je kapitulatu riječ, potrebno je ukratko sastaviti obrise zadarskoga sudbenoga sustava druge polovice 13. i 14. stoljeća. U 13. stoljeću sudske sporove u Zadru redovito su rješavali knez i njegovi savjetnici ili suci.²² Premda su sačuvane samo presude iz građanskih sporova, nema sumnje

CXXVII, CXXVIII, CXXX. Primjerice, jedna od ovih odredbi Zadarskoga statuta propisuje tko može ispitivati svjedoke u sudskim sporovima pa se u skladu s tim uz suce i kneza tribuni navode samo kao jedna mogućnost. Vidi: ZS, lib. II, cap. LXXVI.

¹⁸ ZS, *Reformationes* (dalje: R) 130.

¹⁹ Prisege vijećnika i egzaminatora u reformacijama vidi u: ZS, R 11, 116.

²⁰ Opširnije o egzaminatorima vidi: Lujo Margetić, „Funkcija i porijeklo službe egzaminatora u srednjovjekovnim komunama Hrvatskog primorja i Dalmacije”, *Starine* 55 (1971.): 191-210; Klaić, Petricioli, *Zadar*, 200; Tomislav Popić, „Zadarski sud *Curia maior civilium* i njegovo djelovanje”, doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, 2011., 72-75.

²¹ *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae* (dalje: CD) X, dok. 38, str. 66.

²² Vidi primjerice: CD III, dok. 320, str. 366-367; dok. 332, str. 385-386; dok. 338, str. 390-391; CD IV, dok. 71, str. 74-76; dok. 77, str. 81-83; dok. 107, str. 115-119; dok. 380, str. 439-440; CD V, dok. 830, str. 339-341; CD VI, dok. 411, str. 494-496; dok. 554, str. 660-661; CD VII, dok. 253, str. 292-294. Vidi i: Beuc, „Statut”, 514-515, 725-726.

da su oni rješavali i kaznene predmete. Nakon kratke vlasti bibrskih Šubića nad gradom Zadar je ugovorom s Mlečanima iz 1313. godine uspio sačuvati svoja dotadašnja prava i ispregovarati najveći stupanj autonomije koji je imao pod mletačkom vlašću.²³ Na čelu grada i dalje je bio mletački knez, koji je ipak izgubio mogućnost imenovanja gradskih službenika, pravo koje je tada dobilo zadarsko Veliko vijeće. Promjena se najjasnije očituje u ugovornoj obvezi prema kojoj su zajedno s knezom vlast trebali obnašati suci birani u Velikome vijeću,²⁴ a takvu praksu potvrđuju i sačuvane presude nakon 1313. godine u kojima se kao suci javljaju zadarski patriciji.²⁵ Knez i ti suci zajedno su djelovali u okviru tijela koje se nazivalo Velika kurija (*Curia maior*).

Zanemarujući ovdje promjene koje je Zadru donio rat s Mlečanima i novi ugovor s kraja 1346. godine, kojim su knez i njegovi savjetnici iz Venecije preuzeli kompletnu upravu nad gradom, nove promjene u gradskoj vlasti i sudbenom sustavu javljaju se tijekom prvih godina nakon Zadarskoga mira 1358. godine. Potpisivanjem mira mletačka je vlast u gradu prestala postojati, a grad je došao pod vrhovništvo ugarsko-hrvatskoga kralja. Knez više nije bio Mlečanin, nego osoba od kraljeva povjerenja koju je na tu dužnost postavljao sam kralj. Od tada je dužnost zadarskoga kneza najčešće bila u rukama osobe koja je istodobno obnašala i funkciju hrvatsko-dalmatinskoga bana. U gradsku upravu uvedena je funkcija trojice rektora koji su zajedno s knezom preuzeli područje kaznene sudbenosti, dočim je ona građanska nakon početnoga razdoblja potpuno prepuštena zadarskim patricijima koji su djelovali u okviru sudišta poznatoga kao *Curia maior civilium*.²⁶

Imajući ove promjene na umu, jedna kapitularna odredba iz 1314. godine, sačuvana u prijepisu unutar nekoga prizivnoga spisa iz 1408. godine, normirala je postupak nadležnoga tijela kod podnošenja prigovora na javnu dražbu propisujući da to nadležno tijelo mora okončati postupak u kratkome roku bez odugovlačenja.²⁷ Iz odredbe proizlazi da su dužnosnici zaduženi za rješavanje tih sporova bili

²³ Opširnije o tome vidi: Ferdo Šišić, „Pad Mladena Šubića, bana hrvatskoga i bosanskoga. Istorička studija”, *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* 14 (1902.): 340-342.; Klaić, Petricioli, *Zadar*, 213-215.; Miroslav Kurelac, Damir Karbić, „Ljetopis ‘Obsidionis Iadrensis libri duo’, njegovo historio-grafsko i povijesno značenje”, u: *Obsida Iadrensis – Opsada Zadra*, Monumenta spectantia historiis Slavorum meridionalium, vol. 54, Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 2007., 8.; Damir Karbić, „Odnosi gradskoga plemstva i bibrskih knezova Šubića. Prilog poznavanju međusobnih odnosa hrvatskih velikaša i srednjovjekovnih dalmatinskih komuna”, *Povijesni prilozi* 35 (2008.): 48-49.

²⁴ Ljubić, *Listine I*, dok. CCCCXX, str. 267.

²⁵ Vidi primjerice: CD X, dok. 38, str. 64-72; dok. 80, str. 122-124; dok. 91, str. 142-143; dok. 300, str. 414-415; dok. 313, str. 438-441.

²⁶ Opširnije o promjenama u zadarskome sudbenom sustavu tijekom 14. stoljeća vidi: Popić, „Zadarski sud”, 42-60. O zapisnicima zadarske CMC vidi: Tomislav Popić, „Izvorne cjeline srednjovjekovnih zadarskih sudskih zapisnika u arhivskom fondu *Curia maior civilium*”, *Historijski zbornik* LXIV/2 (2011.): 321-376.

²⁷ DAZd, CMC, kut. II, fasc. 9, fol. 33v.

knez i njegova kurija (*comes et eius curia*), što je u potpunome skladu s ugovorom iz 1313. godine prema kojemu je vlast u gradu obnašao knez sa sucima koje je biralo zadarsko Veliko vijeće i koji su djelovali u sklopu Velike kurije. Budući da se radi o sucima Velike kurije, odredba iz 1314. godine očito je bila sastavni dio onoga kapitulara koji se u jednome postupku iz 1365. godine označava kao *Capitulare iudicum Curie maioris*.²⁸ Iako se naziv kapitulara ne spominje, ovaj se kapitulat javlja još jednom u prvoj polovici 14. stoljeća, preciznije 1341. godine u pismu mletačkih vlasti zadarskome knezu i sucima.²⁹ Iz pisma se razaznaje da je Franjo Debogode na temelju neke presude zadarskoga kneza bio zadržan u pritvoru, ali su ga suci svake noći puštali da prespava u svome domu, što je, kako stoji u pismu, bilo protivno odredbi kapitulara rečenih sudaca (*contra formam capitularis dictorum iudicum*). Budući da su suci po mišljenju mletačkih vlasti na taj način pokazali kako ne cijene zadarskoga kneza, naređeno im je da dođu u Veneciju i odgovore odakle im tolika drskost da protivno svojim statutima i odredbama te ugovornim obvezama prema Mlečanima grabe vlast iz kneževih ruku.

Krajem 1360. ili početkom 1361. godine sudištu kneza i sudaca Velike kurije iz prve polovice 14. stoljeća promijenjen je naziv u *Curia maior civilium*. Promjena u nazivu sudišta samo je odraz činjenice da je knez tada izgubio ovlasti sudjelovati u radu toga građanskoga suda. Od tada su građanske sporove rješavali suci za građanske sporove koje je među zadarskim patricijatom biralo Veliko vijeće. Međutim, kako se u osnovi radilo o istome sudištu s promijenjenim nazivom i nešto izmijenjenim ingerencijama, ti su građanski suci nastavili koristiti isti kapitulat koji su suci Velike kurije koristili u prvoj polovici 14. stoljeća. Stoga je sasvim jasno zašto se u skladu s tim promjenama pojmu *Capitulare iudicum Curie maioris* iz 1365. godine u to vrijeme kao sinonim pridružuje i pojam *Capitulare dominorum iudicum civilium*, tj. Kapitulat sudaca CMC.³⁰ Radi se u osnovi o istome kapitulatu kojemu je u skladu s promjenama u sudbenome sustavu promijenjen naziv. Kapitularne odredbe iz prve polovice 14. stoljeća pritom se nisu mijenjale sukladno novome upravnom ustrojstvu, što uostalom pokazuje i prizivni spis iz 1408. godine u kojemu se među prijepisima dokaznih materijala iz prvostupanjskoga postupka našla i spomenuta kapitularna odredba iz 1314. godine iako za rješavanje tih sporova više nisu bili nadležni knez i njegova kurija, nego suci CMC. Međutim, u taj kapitulat, koji je već sadržavao odredbe iz prijašnjih vremena, postupno su se unosile nove odredbe, što je sasvim jasno iz svih onih

²⁸ DAZd, CMC, kut. III, fasc. 1, fol. 226v.

²⁹ Šime Ljubić, *Listine o odnošajih između južnoga slavenstva i Mletačke republike II*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1870., dok. CCXXIV, str. 132.

³⁰ Za *Capitulare dominorum iudicum civilium* vidi: DAZd, CMC, kut. V, fasc. 8, fol. 15v; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 95v, 96v, 144v, 145, 155, 160. Notari su bilježeći početke odredbi najčešće skraćivali naziv kapitulara i označavali ga kao *Capitulare dominorum iudicum*. Vidi primjerice: DAZd, CMC, kut. IV, fasc. 4/2, fol. 189v; CMC, kut. IV, fasc. 4/4, fol. 209; CMC, kut. II, fasc. 7, fol. 38; CMC, kut. V, fasc. 8, fol. 8, 10, 10v; 17; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 118, 153v.

odredbi u kojima se kao nositelji ovlasti javljaju suci CMC. Razvidno je to već iz druge kapitularne odredbe koja se našla u prizivnom spisu iz 1408. godine i na koju se pozivala stranka u prvostupanjskome postupku. Ta druga odredba također je regulirala postupak nadležnoga tijela u vezi s prigovorima na javne dražbe, a dužnosnici koji su bili zaduženi za njezinu provedbu više nisu bili knez i njegova kurija, nego suci CMC, što znači da je nastala nakon promjena u sudbenome sastavu 1360./1361. godine.³¹

Kapitular gospode rektora (*Capitulare dominorum rectorum*) nije postojao prije sredine 14. stoljeća iz jednostavnoga razloga što se ta funkcija u gradu trajnije učvrstila tek pod vrhovništvom kralja Ludovika nakon Zadarskoga mira 1358. godine.³² Sudski zapisnici pokazuju da je taj kapitular bez dvojbe postojao već nakon Zadarskoga mira, a tvrdnja u pismu mletačkih vlasti zadarskome knezu 1456. godine o tome da je u Zadru načinjen neki kapitular u vrijeme kada se Zadar pobunio protiv mletačke vlasti i podvrgnuo vlasti kralja Ugarske, mogla bi značiti da se radi upravo o ovome kapitularu.³³ Tim pismom središnje mletačke vlasti tražile su od zadarskoga kneza da iz kapitulara izbací tri odredbe koje spominju oslobođenje Zadra od „ropskoga jarma mletačke tiranije” 1358. godine i kojima se regulira održavanje ceremonija na dan toga oslobođenja. Tom prigodom napravljen je i prijepis triju kapitularnih odredbi koje su trebale biti izbačene iz kapitulara. Budući da se u jednoj od njih, onoj koja je nastala 1359. godine, kao nositelji ovlasti za njezinu provedbu spominju upravo rektori koji su na dan oslobođenja Zadra mogli iz tamnica pustiti jednoga zatvorenika, jasno je da se u pismu radi o Kapitularu rektora.

Krajem 1372. godine, otkada zadarski patriciji ponovno upravljaju Paškim kneštvom u ime zadarske komune, a ne kralja, utemeljen je i Kapitular paškoga kneza (*Capitulare comitis Pagi*).³⁴ Njime se reguliraju obveze paškoga kneza kao upravitelja postavljena od zadarske komune, a u samome kapitularu nema teksta prisege koju je prilikom uvođenja u službu trebao položiti paški knez. Druga odredba toga kapitulara, koja govori o prisezi paškoga kneza, propisuje da je izabrani paški knez bio dužan položiti prisegu onako kako ju polažu zadarski rektori, s time da je prije polaganja prisege bilo potrebno u cijelosti pročitati tekst Kapitulara paškoga kneza.³⁵ Dakle, paški knez polagao je istu prisegu kao i zadarski rektori,

³¹ DAZd, CMC, kut. II, fasc. 9, fol. 33v.

³² I prije Zadarskoga mira bilo je pokušaja organizacije gradske vlasti na čelu s trojicom rektora i to za vrijeme pobune protiv Mlečana 1345./1346. godine. No, sklapanjem novoga ugovora s Mlečanima pred kraj 1346. godine takva je organizacija vlasti dokinuta sve do Zadarskoga mira 1358. godine. Zadarski rektori 1345. i 1346. godine javljaju se, primjerice, u: CD XI, dok. 178, str. 229; dok. 183, str. 236; dok. 212, str. 277; dok. 228, str. 306; dok. 232, str. 310; dok. 247, str. 326; dok. 254, str. 332.

³³ Šime Ljubić, *Listine o odnošajih između južnoga slavenstva i Mletačke republike X*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1891., dok. CVII, str. 101-102.

³⁴ Opširnije o tome vidi: Granić, „Capitulare comitis Pagi”, 268-269.

³⁵ Granić, „Capitulare comitis Pagi”, 273-274.

a ta se prisega nalazila u Kapitularu rektora. Polaganjem te prisege paški se knez, slično zadarskim rektorima, uvodio u *regimen*, tj. u Paškome je kneštvu preuzimao izvršne ovlasti koje su bile slične onima rektora u gradu Zadru pa nije bilo potrebe za sastavljanjem nove i drugačije prisege.

Osim do sada spomenutih kapitulara u Zadru su bez sumnje postojala još dva kapitulara: Kapitular vijećnika (*Capitulare consiliorum*) i Kapitular sudaca CCM (*Capitulare dominorum iudicum Curie consulum, Capitulare Curie consulum*), koji se javljaju tek u izvorima iz druge polovice 14. stoljeća. O vremenu njihova osnivanja nije moguće preciznije govoriti pa se ono temelji samo na postavci prema kojoj su kapitulari sadržavali prisege gradskih dužnosnika. Budući da prisege vijećnika i sudaca CCM nema u Zadarskome statutu iz 1305. godine, to bi značilo da su njihovi kapitulari također postojali već u to vrijeme.

U okolnostima novoga mletačkoga vrhovništva nad gradom od 1409. godine svi zadarski kapitulari doživljavaju određene promjene. Sustav gradske vlasti od tada je bio bitno drugačiji u odnosu na sva prethodna razdoblja jer novi mletački knez više nije bio samostalan organ vlasti. Već od te godine on je bio samo mletački činovnik koji je sve odluke donosio u skladu s nalogima središnje vlasti u Veneciji, a kada su se mletački posjedi na istočnojadranskoj obali do 1420. godine povezali uspostavom kontrole nad svim dalmatinskim gradovima, postao je samo jedan u nizu takvih mletačkih činovnika u prekomorskim krajevima. U samome gradu njegove su se ovlasti znatno povećale, a Veliko vijeće izgubilo je stvarnu političku vlast. Od tada je ono bilo isključeno iz donošenja bilo kakvih samostalnih odluka i moglo se sastati jedino na prijedlog ili uz odobrenje kneza koji je obavezno morao prisustvovati sjednicama vijeća.³⁶ O stvarnim ingerencijama zadarskoga Velikoga vijeća u 15. stoljeću dovoljno govore njegovi zapisnici koji otkrivaju da su se ovlasti vijeća svele gotovo isključivo na biranje pojedinih gradskih službenika.³⁷

Povećanje ovlasti kneza od 1409. godine nije previše utjecalo na gradsku upravnu strukturu pa je vijeće nastavilo s izborima sudaca, egzaminatora i tribuna. Iz gradske vlasti izbačena je jedino dotadašnja funkcija rektora koji su od Za-

³⁶ Šime Ljubić, *Listine o odnošajih između južnoga slavenstva i Mletačke republike VI*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1878., dok. VIII, str. 8. Opširnije o zadarskome sustavu vlasti i uprave nakon 1409. godine vidi: Tomislav Raukar, Ivo Petricioli, Franjo Švelec, Šime Peričić, *Zadar pod mletačkom upravom 1409-1797*, Zadar: Narodni list, Filozofski fakultet Zadar, 1987., 44-47, 103-108, uz napomenu da Raukar, govoreći o izborima gradskih dužnosnika na temelju sačuvanih zapisnika vijeća iz 15. stoljeća, spominje samo izbore kneževih savjetnika, egzaminatora i tribuna iako zapisnici otkrivaju da su se sve do 1454. godine svakih šest mjeseci birala i tri suca CMC te tri suca CCM. O tome vidi: Vitaliano Brunelli, „I Libri Consiliorum della Città di Zara”, *Bulletino di archeologia e storia Dalmata*, god. 5, Split 1882., 44-46, 59-61, 91-94. Opširnije o promjenama u sustavu uprave koje je dalmatinskim gradovima donijelo mletačko vrhovništvo u 15. stoljeću vidi: Marko Šunjić, *Dalmacija u XV stoljeću*, Sarajevo: Svjetlost, 1967., 97-184.; Tomislav Raukar, „Komunalna društva u Dalmaciji u XV st. i u prvoj polovini XVI stoljeća”, *Historijski zbornik XXXV* (1982.): 54-58.

³⁷ Vidi: Znanstvena knjižnica Zadar (dalje: ZkZd), *Libri consiliorum comunitatis Iadrae, Liber I* (1442.-1480.).

darskoga mira 1358. godine uz kneza predstavljali najviši organ vlasti u gradu. Njih su nakon 1409. godine zamijenila četiri kneževa savjetnika koji su se birali u Velikome vijeću između članova zadarskih patricijskih obitelji i koji su zajedno s knezom počeli rješavati kaznene predmete.³⁸ Međutim, ovlasti kneževih savjetnika bile su znatno smanjene u odnosu na prethodna razdoblja kada su savjetnici većinom glasova mogli osporiti kneževo stajalište. Poslije 1409. godine to više nije bilo moguće jer je knez – bez obzira na mišljenje savjetnika – mogao samostalno donositi presude.³⁹ Sudbina Kapitulara rektora nakon 1409. godine može se razmatrati upravo u tim okolnostima jer su ovakve kneževe ovlasti bile propisane i jednom reformacijom kojom je knez dobivao potpunu vlast i slobodu u rješavanju svih kaznenih predmeta i to bez odugovlačenja (*summario*), bez propisanoga oblika vođenja postupka (*de plano sine strepitu et figura iudicii*) i zanemarujući sudski red (*omni ordine iuris praetermisso*). Budući da je način vođenja i rješavanja kaznenih predmeta bio donekle reguliran Kapitularom rektora, koji su od Zadarskoga mira 1358. godine pa sve do 1409. godine rješavali kaznene predmete u Zadru, pokušaj da se jednom reformacijom sve ovlasti i potpuna sloboda odlučivanja u rješavanju kaznenih predmeta prebaci na kneza predstavlja ujedno i pokušaj ukidanja Kapitulara rektora. Činjenica, pak, da se taj kapitular javlja 1456. godine u pismu kojim se od zadarskoga kneza traži uništavanje triju kapitularnih odredbi koje reguliraju održavanje ceremonija u spomen na dan kada je mletačka vlast nad gradom pred Zadarski mir zbačena, ne znači da su se odredbe toga kapitulara primjenjivale, nego samo da je on fizički i dalje postojao u sklopu zbirke zadarskih kapitulara (*volumen capitularium Iadre*).⁴⁰ Da se te odredbe zaista više nisu primjenjivale, jasno je samo po sebi jer je neshvatljivo da bi mletačke vlasti dopustile proslavu dana kada je pred Zadarski mir zbačena mletačka vlast nad gradom. Osim toga, prve odredbe koje su ušle u reformacije bile su upravo one o ceremonijama u spomen na dan kada je ponovno uspostavljena mletačka vlast nad gradom 1409. godine pa se one stare više nisu održavale.⁴¹

Trgovačke i pomorske sporove nakon 1409. godine nastavili su rješavati suci CCM, dočim je rješavanje građanskih sporova ostalo u nadležnosti sudaca CMC.⁴² No, već je u uvodnome dijelu istaknuto da su mletačke vlasti nakon 1409. godine počele u reformacije unositi pojedine odredbe zadarskih kapitulara. Taj proces najuočljiviji je na Kapitularu sudaca CMC i nije slučajnost što je najviše kapitularnih odredbi dospjelo u reformacije upravo iz toga kapitulara. Bez obzira

³⁸ Ljubić, *Listine* VI, dok. VIII, str. 8. Takva praksa razvidna je i iz ulomaka sačuvanih zadarskih kaznenih zapisnika iz 1411.-1413. godine. Vidi: DAZd, CMC, kut. V, fasc. 12, fol. 32, 36, 38; CMC, kut. II, fasc. 5, fol. 91v; 93v. No, kneževi savjetnici ipak nisu s knezom sudjelovali u rješavanju svih kaznenih predmeta jer se u nekima pojavljuje samo knez. Vidi: CMC, kut. V, fasc. 12, fol. 27v.

³⁹ Ljubić, *Listine* VI, dok. VIII, str. 8.

⁴⁰ Ljubić, *Listine* X, dok. CVII, str. 101-102.

⁴¹ ZS, R 1-5.

⁴² Ljubić, *Listine* VI, dok. VIII, str. 8.

što je središnja vlast u Veneciji 1409. godine uputila pismo Zadranima u kojemu im, između ostaloga, obećava izbor sudaca koji će samostalno rješavati građanske sporove i bez obzira što je Veliko vijeće nastavilo birati te suce, stvarnost je ipak bila nešto kompleksnija. Naime, prenošenjem odredbi Kapitulara sudaca CMC u reformacije mletačke su vlasti izravno smanjivale ovlasti sudaca jer su ih mijenjale prije unošenja u reformacije. I dok su u Kapitularu sudaca CMC nositelji ovlasti za primjenu kapitularnih odredbi sami suci, u onim odredbama koje su iz Kapitulara sudaca CMC premještene u reformacije to je knez. Knez je tako nakon 1409. godine mogao ne samo prisustvovati radu preostalih gradskih sudova nego je stvarno počeo i preuzimati pojedine ingerencije sudaca CMC isključivo na sebe. Činjenica da se neka odredba Kapitulara sudaca CMC mijenja i prebacuje u reformacije, čime se proglašava novom uredbom, trebala je istodobno značiti da sadržajno identična kapitularna odredba postaje nevažećom, no stvari ipak nisu bile tako jednostavne jer su suci CMC i dalje obavljali svoju djelatnost, a Kapitular sudaca CMC i dalje je egzistirao u sklopu zbirke zadarskih kapitulara.

Kada je riječ o drugim kapitularama, onima koji nisu regulirali djelovanje sudova (kapitulari vijećnika, egzaminatora i tribuna), njihove su se odredbe također premještale u reformacije. Budući da premještene odredbe tih kapitulara, uključujući i prisege za sve tri magistrature, govore upravo o poslovima njihovih dužnosnika, kapitulari su nakon toga u najmanju ruku marginalizirani. To se s velikom sigurnošću može reći barem za Kapitular vijećnika jer se tekst njihove prisege i odredbe koje reguliraju njihov rad nalaze na samome početku reformacija. One su tako sastavnim dijelom reformacija postale ubrzo nakon uspostave mletačke vlasti nad Zadrom 1409. godine jer je u skladu s novim kneževim ovlastima trebalo izmijeniti dotadašnje odredbe koje su normirale rad vijećnika i njihov položaj u obnašanju vlasti nad gradom. Zbog toga je prisega vijećnika u reformacije ušla izmijenjena kako bi odgovarala novim okolnostima mletačke vlasti nad gradom pa se u tekstu prisege ističe obveza vijećnika da govore i obavljaju poslove u vijeću na čast presvijetloga mletačkoga vrhovništva i na spas grada Zadra pod tim vrhovništvom.⁴³

Jedino se odredbe Kapitulara sudaca CCM nisu prebacivale u reformacije jer se radilo o sudu kojemu knez sve do njegova ukidanja nije oduzimao ingerencije. No, zapisnici toga suda, koji su sačuvani zaključno s 1418. godinom, već od 1409. godine zrcale manju uporabu kapitulara u sudskim postupcima, a posljednji se put neka odredba toga kapitulara u sačuvanim zapisnicima suda javlja krajem 1413. godine.⁴⁴ Čini se da kapitular ipak nije prestao vrijediti jer prisega sudaca CCM nije ušla u reformacije, što znači da su ju suci i dalje polagali iz kapitulara.

⁴³ ZS, R 11.

⁴⁴ DAZd, CCM, sv. 2, fasc. 8, fol. 22v. O zapisnicima zadarske CCM vidi: Tomislav Popić, „Zadarska *Curia consulum et maris* i njezini zapisnici iz druge polovice 14. i prve polovice 15. stoljeća”, *Povijesni prilozi* 41 (2011.): 143-171.

Iz svega što je do sada rečeno o kapitularama nakon 1409. godine vidi se da je u prvoj polovici 15. stoljeća prekranje i premještanje pojedinih kapitularnih odredbi u reformacije bilo redovita pojava, a u društveno tkivo zajednice unosilo je određenu pomutnju i rezultiralo nesnalaženjem. S jedne strane čitav niz kapitularnih odredbi premješten je u reformacije pri čemu su neke od njih izmijenjene zbog povećanih ovlasti kneza, a s druge strane kapitulari su i dalje egzistirali u sklopu jedne zbirke bez obzira na to jesu li se trebale primjenjivati sve njihove odredbe ili samo one koje nisu premještene u reformacije. U praktičnome smislu to znači da očito ni samim Zadranima više nije bilo sasvim jasno za kojim su se odredbama trebali povoditi nastojeći na sudovima dokazati svoja prava ili obveze protustranke i sudaca pa čak ni to trebaju li kakav građanski spor pokrenuti pred knezom ili sucima CMC. O takvim problemima vrlo zorno svjedoči podatak da su se Zadrani 1450. godine potužili središnjoj vlasti u Veneciji o tome da je ona već više puta razmatrala statut i kapitulare nakon čega ih je knez prepravljao u skladu s dobivenim napatcima. Zbog toga se, tvrdili su Zadrani, više nije znalo na temelju kojih bi propisa trebalo uskladiti postupanje i djelovanje. Iz odgovora središnje vlasti u Veneciji zadarskome knezu u vezi s ovim pritužbama Zadrana proizlazi da su zadarski poslanici u Veneciji postavili više pitanja koja se odnose na konkretne nedoumice. Tako im očito nije bilo jasno koliku su naknadu trebali dobivati glasnici za obavljanje svojih poslova pa se knezu nalaže da ih ograniči na poštenu mjeru. Druga nedoumica odnosila se na prizive. Prije 1409. godine Zadrani su imali više mogućnosti priziva na presude gradskih sudova, a poslije te godine ustaljena je praksa priziva u Veneciju.⁴⁵ Međutim, to pitanje očito nije bilo propisno i jednoznačno regulirano te je dolazilo do nedoumice kome se žaliti na presude. Odgovorom središnje vlasti taj se postupak u osnovi pokušao normirati pa je pojedinac priziv trebao obznaniti u roku od deset dana od objavljivanja presude, a onda i podnijeti svoj prizivni spis *ad auditores sententiarum* u roku od dva mjeseca ako je ljeto odnosno tri mjeseca ako je zima. U slučaju da stranka to propusti učiniti, presuda se mogla predati na izvršenje.⁴⁶

Ova dva primjera očigledno su samo odsječak čitavoga niza problema s kojima su se susretali Zadrani tijekom preustroja dotadašnjega pravnoga sustava pod novim mletačkim vrhovništvom. Promjene u upravnoj strukturi – od ukidanja funkcije rektora koji su imali svoj kapitular, a čije su ovlasti prešle na kneza koji je mogao rješavati kaznene predmete po „vlastitoj savjesti”, pa sve do ograničavanja ovlasti sudaca CMC kroz preinaku i premještanje odredbi njihova kapitulara u reformacije, uz činjenicu da je stara zbirka zadarskih kapitulara (*volumen capitularium Iadre*) i dalje postojala – glavni su čimbenici koji su novu političku i druš-

⁴⁵ Opširnije o prizivima u Zadru prije 1409. godine vidi: Beuc, „Statut”, 736-738; Popić, „Zadarski sud”, 181-191.

⁴⁶ O svemu ovome vidi: Šime Ljubić, *Listine o odnošajih između južnoga slavenstva i Mletačke republike IX*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1890., 347-348.

tvenu realnost nakon 1409. godine dovodili u sukob s onom starijom. U okvirima ove potonje i dalje je postojao sklop znanja o tome što su stari zadarski kapitulari sadržavali, što bi u kojemu kapitularu trebalo tražiti i gdje njihove odredbe iskoristiti, ali taj sklop znanja više nije korespondirao s novom društvenom realnošću u kojoj je pojedine ingerencije sudaca CMC preuzimao knez. Sve je to u konačnici rezultiralo nesnalaženjem i unošenjem zbrke po pitanju treba li kakav građanski spor pokrenuti pred sucima CMC ili pred knezom, zatim gdje u skladu s time tražiti pojedine odredbe te koje se odredbe mogu iskoristiti, a koje više ne vrijede.

U skladu s tim i u takvim okolnostima treba onda razmatrati i konačno ukidanje srednjovjekovnih zadarskih kapitulara 1458. godine. Na temelju pisma koje je središnja vlast u Veneciji izdala 13. travnja 1458. godine, zadarski je knez 14. svibnja iste godine izdao proglas kojim su se sve dotadašnje reformacije proglašile nepovredivim zakonom, a svi prijašnji kapitulari nevažećima i ništetnima pa dvojbi oko toga kojim odredbama pokloniti povjerenje više nije trebalo biti.⁴⁷ Temeljem kneževa proglasa svi prijašnji kapitulari trebali su biti uništeni i vjerojatno zato danas nisu sačuvani. U reguliranju i održavanju lokalnih odnosa od tada su se uz statut i običaje primjenjivale samo reformacije u sklopu kojih je bio i čitav niz odredbi starih zadarskih kapitulara. Reformacije koje je zadarski knez tom prigodom proglasio nepovredivim zakonom smatrale su se od tada novim kapitulatom. Zbog toga je zadarski knez – donošenjem nove uredbe 1469. godine koja se nalazi u reformacijama – i mogao zapovjediti svome kancelaru da ju upiše *in novo capitulari reformationum civitatis Iadrae*⁴⁸, a jasno je to i na temelju uredbe iz 1563. godine po kojoj osoba u vijeću nije mogla glasovati za članove svoje rodbine bez obzira na odredbu *del capitolario a capite XIX*.⁴⁹

Naravno, proglašenje zadarskih kapitulara nevažećima i ništetnima 1458. godine nije bilo izolirani slučaj niti je u očima mletačke vlasti predstavljalo nešto posebno. Mletačke vlasti i prije i poslije ovoga tražile su određene izmjene i usklađivanje normativnoga okvira, primjerice već spomenute 1456. godine kada su izdali nalog da se iz kapitulara izbace tri odredbe o proslavi oslobođanja grada 1358. godine, ili 1467. godine kada je zatraženo da se iz prve knjige statuta izbace odredbe u kojima se spominje neka druga vlast, a ne mletačka.⁵⁰ Ukidanje kapitulara bio je, dakle, samo jedan u nizu pokušaja sređivanja i prilagodbe gradskoga normativnoga okvira novoj političkoj realnosti. Njihovo ukidanje 1458. godine bilo je samo posljedica činjenice da upravo te godine u potpunosti prestaje djelovanje zadarske CMC i CCM, o čemu izvještavaju zapisnici Velikoga vijeća. Premda ti zapisnici nisu sačuvani upravo za razdoblje od 1454. do 1460. godine, iz njih je

⁴⁷ ZS, R 138.

⁴⁸ ZS, R 140.

⁴⁹ ZS, R 160. Usporedbom ove uredbe s reformacijom pod brojem 19 jasno je da se formulacija „*del capitolario a capite XIX*” odnosi upravo na nju.

⁵⁰ Ljubić, *Listine X*, dok. CCCXIX, str. 402.

nakon 1460. godine razvidna sasvim jasna promjena u odnosu na razdoblje prije 1454. godine. Zapisnici do 1454. godine redovito bilježe provedbu izbora četvorice kneževih savjetnika, trojice sudaca CMC, trojice sudaca CCM, trojice egzaminatora i dvojice tribuna, dočim zapisnici od 1460. godine i dalje bilježe sve izbore osim izbora sudaca CMC i sudaca CCM.⁵¹ Dakle, u razdoblju između 1454. i 1460. godine napravljena je promjena u upravnoj strukturi grada ukidanjem djelatnosti posljednjih organa vlasti koji su nakon 1409. godine zadržali određenu autonomiju u donošenju odluka, tj. sudova koji su barem djelomično donosili odluke bez kneza. Činjenica da do gašenja zadarskih kapitulara dolazi 1458. godine siguran je pokazatelj da su ovi sudovi prestali postojati upravo te godine.

Odredbe zadarskih kapitulara

Odredbe pojedinih zadarskih kapitulara često se spominju u sudskim zapisnicima iz druge polovice 14. i prve polovice 15. stoljeća, ali izuzev dva slučaja nikada u cijelosti. Budući da su procesne stranke sudu podnosile kapitularne odredbe u pisanome obliku na komadima papira, notari nisu imali praksu prepisivati ih u sudske zapisnike pa su notirali samo prvih nekoliko riječi kojima su započinjale odredbe i njihovi naslovi. Međutim, činjenica da su mletačke vlasti nakon 1409. godine više odredbi različitih kapitulara prenosile u reformacije omogućava rekonstrukciju pojedinih odredbi zadarskih kapitulara, a njihovo razmatranje u kontekstu sudskih sporova u kojima se javljaju omogućava da se utvrdi zbog čega se procesne stranke na te odredbe pozivaju. Za neke početke kapitularnih odredbi koje se javljaju u sudskim zapisnicima ipak nije moguće preciznije utvrditi o čemu govore ili što normiraju jer nisu ušle u reformacije, ali i to govori da su mletačke vlasti novim uredbama proglasile samo one kapitularne odredbe na temelju kojih su mogli smanjiti ovlasti građanskih sudaca ili one odredbe bez kojih se nije moglo zamisliti djelovanje pojedinih dužnosnika.

U sudskim zapisnicima najčešće se javlja Kapitular sudaca CMC (*Capitulare dominorum iudicum civilium, Capitulare iudicum Curie maioris*) iz kojega je najviše odredbi dospjelo u reformacije. Zbog toga se barem djelomično može očitati sastav toga kapitulara te način na koji je on bio organiziran. Tako se čini da kapitular nije bio podijeljen na knjige, ali zato jest na glave (*capitula*). Isto tako, iz onoga što je sačuvano razabire se da je sadržavao upravo odredbe koje su sucima omogućavale obavljanje funkcije na koju su bili izabrani, ali i odredbe koje nisu imale izravne veze s procesnim pravom, ali je njihova primjena bila pod izravnim nadzorom rečenih sudaca.

Jedine odredbe Kapitulara sudaca CMC koje se u sudskim zapisnicima nalaze prepisane u cijelosti odnose se na postupak koji je trebalo slijediti kada bi netko

⁵¹ Posljednji put u sačuvanim zapisnicima vijeća suci CMC i CCM birani su 24. rujna 1454. godine. Vidi: ZkZd, *Libri consiliorum comunitatis Iadrae*, Liber I (1442.-1480.), fol. 67v-68.

uputio prigovor na održavanje javne dražbe, a kako je već rečeno, sačuvane su u sklopu jednoga prizivnoga spisa s kraja 1408. godine.⁵² Obje ove kapitularne odredbe pronašle su svoj put do reformacija, s jedinom razlikom u nositelju ovlasti za njihovu primjenu.⁵³ Tako su u kapitularnoj odredbi iz 1314. godine to knez i njegova kurija, u drugoj kapitularnoj odredbi iz prizivnoga spisa suci CMC, a u reformacijama samo knez. Već je istaknuto da su takve promjene bile uobičajene i odraz su toga tko je u danome trenutku obnašao vlast nad gradom. Kapitularna odredba iz 1314. godine nastala je kada je vlast nad Zadrom imala Venecija i kada su na temelju ugovora iz 1313. godine vlast obnašali upravo knez i njegovi suci. To pokazuje da je druga kapitularna odredba iz prizivnoga spisa u kojoj se javljaju suci CMC nastala znatno kasnije, po tituliranju sudaca tek poslije Zadarskoga mira kada se uspostavlja djelatnost sudaca CMC. Odredba se tako potpuno uklapa u nove okolnosti u kojima se našlo zadarsko sudstvo nakon konsolidacije vlasti 1360./1361. godine kada su suci za građanske sporove, između ostalih, počeli rješavati i prigovore na javne dražbe. U reformacijama je, pak, nositelj ovlasti za rješavanje dražbovnih prigovora knez, koji je nakon ponovne uspostave mletačke vlasti nad Zadrom 1409. godine u jednome trenutku sucima CMC oduzeo nadležnost u rješavanju te vrste građanskih sporova.

Sačuvani su ostaci još jedne odredbe Kapitulara sudaca CMC u vezi s prigovorima na javne dražbe, a njezin naslov započinjao je riječima *Quod male contradicens*.⁵⁴ Budući da je i ona ušla u reformacije, otkriva se da je normirala plaćanje kazne za osobe koje su podnijele prigovor na javnu dražbu, a kasnije tijekom sud-

⁵² DAZd, CMC, kut. II, fasc. 9, fol. 33v. Uz obje se odredbe na margini nalazi bilješka *Copia capitularis*. Prva tamo prepisana odredba glasi: „*Rubrica De contradictionibus incantum terminandis. Incantus vocabulum (!) traxisse videtur originem eo quod in modum incantus publice longo fiat tempore vt ad noticiam veniat quorumcumque, quicumque ut ipsi valeant contradicere sicut libet. Cum igitur fuerit alicui incantui contradictum per aliquem ille cui factus est contradictus faciat citari pro die Martis coram iudicibus maioris curie ciuiliu contradicentem et debitorem seu illum pro cuius debito possessio incantatur et facta huiusmodi citatione legitime dicti iudices teneantur et debeant vinculo iuramenti ipsam questionem summarie sine districta, monstra uel termino uel aliqua dillatione incontinenti velociter terminare et sententiare.*” U skraćenome obliku ova se odredba može pronaći na više mjesta u zapisnicima CMC, a najčešće se navodi da je bila pod naslovom: *De contradictionibus incantum terminandis*, glava: *Incantus vocabulum*. Vidi: DAZd, CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 89v; CMC, kut. V, fasc. 4, fol. 41, 43v, 54v; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 188v, 214; CMC, kut. VI, fasc. 5, fol. 108, 108v. Druga prepisana odredba Kapitulara sudaca CMC glasi: „*Rubrica Quid habet facere contradicens. Item in consilio generali firmatum fuit quod quicumque fecerit contradictum aliquem incantus alicui de re aliqua mobili uel immobili quocumque modo uel causa, ille cui factus est huiusmodi contradictus faciat citari pro die Martis coram domino comite et eius curia contradicentem et debitorem seu illum pro cuius debito possessio incantatur et facta huiusmodi citatione legitima dominus comes cum sua curia teneatur et debeat vinculo iuramenti ipsam questionem summarie sine districta, monstra vel termino uel aliqua dillatione incontinenti et vellociter terminare et sententiare. Millesimo trecentesimo quarto decimo, die XXVIII° mensis Maii.*” Za ovu odredbu Kapitulara sudaca CMC u sačuvanim se zapisnicima CMC obično navodi kako je pod naslovom: *Quid habet facere contradicens incantui*, glava: *Item in consilio generali*. Vidi: DAZd, CMC, kut. V, fasc. 4, fol. 41, 43v, 54v; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 214; CMC, kut. VI, fasc. 5, fol. 74v, 108, 108v.

⁵³ ZS, R 31, 69.

⁵⁴ DAZd, CMC, kut. VII, fasc. 2, fol. 12.

skoga postupka izgubile spor, čime se nastojalo stati na kraj lažnim prigovorima i bespotrebnome parničanju.⁵⁵

Sljedeća odredba Kapitulara sudaca CMC koja je našla svoje mjesto u reformacijama bila je ona koja se u sudskim zapisnicima spominje pod naslovom *Agere volens*, a započinjala je riječima *Item quod volens agere*.⁵⁶ Reformacija pokazuje da je normirala postupak osoba koje su s ciljem namirenja duga htjele pokrenuti sudski spor protiv posjednika imovine svoga dužnika pa su u skladu s njom sporove najprije bili dužni pokretati protiv onih osoba koje su zadnje došle u posjed takve dužnikove imovine.⁵⁷ U Kapitular sudaca CMC ušla je zato što se radi o građanskim sporovima koje su rješavali suci CMC i koji su onda trebali provjeriti je li postupak zaista pokrenut protiv takve osobe. Usporedi li se odredba iz reformacija s okolnostima sudskoga postupka u kojemu se javlja isti početak odredbe Kapitulara sudaca CMC, jasno je da se radi o istovjetnoj odredbi koja je u reformacije zaista dospjela iz Kapitulara sudaca CMC. Naime, 80-ih godina 14. stoljeća Stančica, žena Dimitrija pokojnoga Benedikta i udova strigača sukna Damjana, pokrenula je postupak protiv izvršitelja Damjanove oporuke tražeći da joj vrate miraz u iznosu od 450 libara malih mletačkih denara. Presuda je donesena 5. travnja 1386. godine u korist Stančice pa su u skladu s njom rektori izdali nalog za izvršenje. Međutim, tribun Pavao tom je prilikom izvijestio notara kako nije mogao izvršiti presudu jer se posjed koji je trebao doći pod ovrhu nalazio u rukama nekoga Dise s otoka Iža. Zbog toga je Stančica pokrenula postupak i protiv Dise tražeći da joj prepusti taj posjed s ciljem da ga proda na dražbi i od toga namiri svoj miraz. U tome drugom postupku suci su donijeli presudu 18. siječnja 1393. godine prema kojoj je Disa neodgodivo trebao prepustiti posjed Stančici.⁵⁸ No, tijekom sudskoga postupka tuženik Disa u jednome se trenutku pozvao na spomenutu odredbu Kapitulara sudaca CMC što notar nije zaboravio istaknuti u presudi. Disa se očito pozvao na nju nastojeći uvjeriti suce da on nije posljednja osoba koja je došla u posjed neke Damjanove imovine pogodne za provedbu postupka ovrhe pa je prema njegovu mišljenju Stančica svoju tražbinu trebala utjerivati od nekoga drugoga, a ne od njega.

Ostaci sljedeće odredbe Kapitulara sudaca CMC koja se nalazi i u reformacijama redovito se javljaju u sporovima oko oporučnih legata. Odredba je u kapitularu bila pod naslovom *De causis testamentorum expediendis*, a započinjala je riječima *Item quod Curia maior teneatur*.⁵⁹ Iz samoga početka teksta kapitularne odredbe

⁵⁵ ZS, R 73.

⁵⁶ DAZd, CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 116.

⁵⁷ ZS, R 105.

⁵⁸ DAZd, CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 115v-116v.

⁵⁹ DAZd, CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 5, 34, 75, 112, 134, 151, 154; CMC, kut. V, fasc. 2, fol. 17; CMC, kut. V, fasc. 4, fol. 49, 51, 51v; CMC, kut. V, fasc. 5, fol. 66, 67, 70; CMC, kut. V, fasc. 6, fol. 9v, 15; CMC, kut. V, fasc. 8, fol. 8, 10; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 74v, 94v-95, 109, 110, 118, 127, 131v, 152, 155, 160, 181,

vidi se da je nastala prije Zadarskoga mira 1358. godine, slično onoj odredbi iz 1314. godine jer nositelji ovlasti za njezinu primjenu još nisu suci CMC nego Velika kurija. Reformacija, u kojoj je nositelj ovlasti knez, pokazuje da je normirala nadležnost sudbenoga tijela u rješavanju sporova oko oporučnih legata i ostavina bez obzira na to radi li se o pokretninama ili o nekretninama, a zatim i obvezu da se spor riješi bez odugovlačenja.⁶⁰ Prenosjenje ove i sljedeće kapitularne odredbe u reformacije izvrsni su primjeri koji pokazuju kako su na taj način ovlasti za rješavanje pojedinih građanskih sporova prelazile na kneza.

Naslov te sljedeće odredbe Kapitulara sudaca CMC započinjao je riječima *Si opponitur alicui*, a tekst odredbe riječima *Item quod dicti iudices*.⁶¹ Istovjetna reformacija pokazuje kako je normirala obvezu kneza da u slučaju tužbenih zahtjeva za smjenom oporučnih izvršitelja ispita predmet i riješi ga po kratkome postupku. U slučaju da stranke nisu bile zadovoljne kneževom presudom u ovim sporovima, svoje su prizive mogle uputiti u Veneciju, a do njihova rješenja oporučni izvršitelji mogli su i dalje obavljati povjerene im obveze.⁶² Iz odredbe je opet razvidna promjena nositelja ovlasti za rješavanje sporova ove vrste pa je u reformaciji to knez, a u kapitularu ingerencije pripadaju sucima CMC. Ovoj kapitularnoj odredbi kontekst daje sudski postupak koji je 9. studenoga 1397. godine pokrenuo Nikola Benediktov de Gallo kao punomoćnik svoje žene Katarine koja je bila kći i oporučna izvršiteljica Jurja de Matafaris. Postupak je pokrenut protiv Nikole de Matafaris koji je bio drugi izvršitelj Jurjeve oporuke, i to zato što nije sastavio inventar Jurjeve imovine po odredbama Zadarskoga statuta te zato što je po mišljenju tužitelja neke stvari „zaboravio” navesti. Tijekom postupka tužiteljjev odvjetnik pozvao se na konkretnu odredbu kapitulara vjerojatno tražeći da se spor okonča u što kraćem roku.⁶³

Na jednome mjestu u sudskim zapisnicima spominje se i odredba Kapitulara sudaca CMC o prazničnim danima, koja je bila pod naslovom *De feriis*, a započinjala je riječima *Item quia pluries dubitatur*.⁶⁴ Iz kasnije reformacije koja je regulirala dane kada knez nije obavljao poslove vidljivo je da je i za suce CMC ova odredba kapitulara normirala isto.⁶⁵ Iz nje se izvrsno otkriva uzajamno prožimanje statuta

194, 194v, 195v, 210v, 224, 225; CMC, kut. VI, fasc. 5, fol. 102, 118v. U dva slučaja navodi se, pak, da je odredba pod naslovom: *De causis testamentorum expediendis*, glava: *Item quod dicti domini iudices* pa nije jasno radi li se o istoj odredbi kapitulara ili o nekoj drugoj. Vidi: DAZd, CMC, kut. V, fasc. 4, fol. 36; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 90. Slično je i u slučaju u kojemu se navodi da je odredba kapitulara pod naslovom: *De causis testamentorum sumarie expediendis*, glava: *Item quod curia maior*. Vidi: DAZd, CMC, kut. V, fasc. 8, fol. 10v.

⁶⁰ ZS, R 90.

⁶¹ DAZd, CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 14v.

⁶² ZS, R 95.

⁶³ DAZd, CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 14-14v.

⁶⁴ DAZd, CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 207v; DAZd, CCM, sv. 2, fasc. 8, fol. 3.

⁶⁵ ZS, R 96.

i kapitularâ jer je statutom bilo propisano samo da se prazničnim danima smatraju oni dani u kojima Velika kurija nije obavljala svoju djelatnost,⁶⁶ dok kapitularna odredba precizira koji su to dani.

Sačuvani su i ostaci jedne kapitularne odredbe u vezi sa sudskim pozivima. Ta je odredba imala naslov *De citatione ocultantium*, a započinjala je riječima *Super modo et forma citationis*.⁶⁷ Reformacija otkriva da je propisivala kako na sud pozvati osobe koje su se skrivale i tako pokušavale izbjeći sudski postupak.⁶⁸ Tužitelj je u tome slučaju trebao izložiti knezu svoj slučaj nakon čega bi knez izdao nalog glasniku da tuženiku uputi sudski poziv pred kućom u kojoj je taj tuženik stanovao. U slučaju da se nakon toga tuženik ne bi odazvao pozivu, glasnik je po nalogu kneza trebao ponovno pozvati tuženika pred njegovom kućom i u njezinu susjedstvu ističući pritom u kojemu se roku treba javiti sudu. Ako se ni nakon toga tuženik ne bi odazvao pozivu, mogao se pokrenuti postupak i bez njegove prisutnosti. Ovu kapitularnu odredbu iskoristio je u postupku pokrenutom 8. travnja 1390. godine Šimun de Begna. Svojim tužbenim zahtjevom Šimun je tražio od stanovnika Zadra Pripika Bogdanova te njegova sina Mateja da mu isplate 20 libri malih mletačkih denara za jednoga magarca bijele i jednu magaricu crne dlake koje im je prodao, a o čemu je zadarski notar Vannes Dominikov iz Ferma 28. studenoga 1389. godine sastavio ugovor. Tijekom postupka tužitelj je, osim toga ugovora, sudu podnio na razmatranje i ovu kapitularnu odredbu jer je očito postojao problem da se pronađu tuženici. Istoga dana sudu je izvještaj položio gastald zadarskih glasnika Antun, koji je u skladu s kapitularima i zadarskim običajima pred kućom tuženika razglasio kako imaju petnaest dana da se jave sudu jer će se u protivnome postupak nastaviti bez obzira na njihovu ogluhu.⁶⁹

Poseban dio Kapitulara sudaca CMC bio je posvećen pitanju proglašenja založnoga prava zbog ogluhe. U sudskim zapisnicima javljaju se ostaci dvije odredbi o tim pitanjima, i to redovito kada se tuženik ne bi odazvao sudskome pozivu. Prva od te dvije kapitularne odredbe bila je pod naslovom *De citatione forensium et ciuis contumacis*, a započinjala je riječima *Item quod quicumque forensis*.⁷⁰ Istovjetna reformacija otkriva da je normirala postupak gradskih glasnika i

⁶⁶ ZS, lib. II, cap. LXII.

⁶⁷ DAZd, CCM, sv. 1, fasc. 8, fol. 21v. Na drugome mjestu izvor spominje da je riječ o 18. glavi kapitulara koja je bila pod naslovom: *De occultantium citatione*, glava: *Super modo et forma citationis*. Vidi: DAZd, CMC, kut. II, fasc. 6, fol. 9.

⁶⁸ ZS, R 89.

⁶⁹ DAZd, CMC, kut. II, fasc. 6, fol. 9.

⁷⁰ DAZd, CMC, kut. II, fasc. 7, fol. 46v; CMC, kut. V, fasc. 4, fol. 52v; CMC, kut. V, fasc. 5, fol. 58, 73; CMC, kut. V, fasc. 8, fol. 15v; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 95v, 96v, 144v, 145, 200; CMC, kut. VI, fasc. 5, fol. 75; CMC, kut. VII, fasc. 2, fol. 113, 115v; DAZd, CCM, sv. 1, fasc. 8, fol. 19, 20, 21v, 24v; CCM, sv. 1, fasc. 9, fol. 7; CCM, sv. 2, fasc. 5, fol. 26, 27, 28v, 30v, 34v, 38v; CCM, sv. 2, fasc. 6, fol. 9. U jednome slučaju navodi se, pak, isti početak teksta odredbe, ali se naznačuje da je riječ o kapitularu *De scriba et districta*. Vjerojatno se radi o istoj odredbi iz Kapitulara sudaca CMC, pri čemu je fraza *De scriba et districta* označavala naslov dijela kapitulara posvećenoga proglašenja i pljenidbama, a ne sam kapitular. Vidi: DAZd, CMC, kut. III, fasc.

nadležnoga sudbenoga tijela u slučaju da se osobe prognane iz grada na temelju presude te bilo koje druge osobe ne bi u roku odazvale sudskome pozivu.⁷¹ Gradski glasnik tada je bio dužan ponovno pročitati sudski poziv pred tuženikovom kućom ili na glavnome gradskom trgu u slučaju da tuženik nije imao kuću u gradu. Ako se tuženik ili njegov punomoćnik ni nakon toga ne bi pojavio na sudu, sudbeno je tijelo moglo pristupiti donošenju presude bez obzira na izbjivanje tuženika. Druga odredba Kapitulara sudaca CMC koja se redovito navodi zajedno s prethodno opisanom ne može se pronaći u reformacijama pa tako ni pobliže definirati. U Kapitularu sudaca CMC bila je pod naslovom *Super re mobili de scri-da et districta*, a započinjala je riječima *Item si quis alius ciuis uel districtualis*.⁷² Iz njezinih ostataka razvidno je samo da je, slično prvoj, regulirala nešto u vezi sa založnim pravom nad pokretninama građana Zadra i njegova kotara koji se ne bi u roku odazvali sudskome pozivu.

Uz dodjelu založnoga prava vezan je ostatak još jedne odredbe Kapitulara sudaca CMC, ali ne za slučaj ogluhe, nego u slučaju ovršnoga postupka koji se provodio zbog namirenja dosuđene tražbine. Naslov te odredbe započinjao je riječima *De debitore in tenutam*, a tekst odredbe riječima *Item quod quicumque*.⁷³ Iz reformacije koja odgovara ovoj kapitularnoj odredbi proizlazi da je normirala postupak za slučaj da je dužnik na temelju presude pod ovrhu stavio imovinu na koju ni sam nije imao pravo.⁷⁴ Vjerovnik koji je kroz ovršni postupak dobio založno pravo na takvu imovinu, a zatim ju izgubio u postupku protiv treće osobe koja je na nju također polagala pravo, mogao je tražiti odštetu za čitav iznos duga i svih troškova sudskoga postupka. Odšteta i troškovi trebali su se pritom namiriti iz neke druge dužnikove imovine koju je vjerovnik mogao bez odlaganja prodati na dražbi.

U vezi s presudama sačuvani su ostaci dviju kapitularnih odredbi. Iako se za jednu od njih ne navodi kojemu kapitularu pripada, nema sumnje da je riječ o Kapitularu sudaca CMC. Radi se o odredbi pod naslovom *Allegatur consuetudo ante*

2, fol. 148v. Na drugim je, pak, mjestima zabilježeno da se odredba nalazila pod naslovom: *De citationibus forensium*, glava: *Item quod quicumque forensis*. Vidi: DAZd, CCM, sv. 1, fasc. 8, fol. 1v; CCM, sv. 2, fasc. 5, fol. 9.

⁷¹ ZS, R 88.

⁷² DAZd, CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 80; CMC, kut. V, fasc. 4, fol. 52v; CMC, kut. V, fasc. 5, fol. 58, 73; CMC, kut. V, fasc. 8, fol. 15v; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 95v, 144v, 145, 200; DAZd, CCM, sv. 1, fasc. 7, fol. 5; CCM, sv. 1, fasc. 8, fol. 1v, 19, 20, 21v, 24v; CCM, sv. 2, fasc. 5, fol. 9, 26, 27-27v, 28v, 30v, 34v, 38v; CCM, sv. 2, fasc. 6, fol. 9. U dva slučaja navodi se isti početak odredbe, ali u jednome se navodi da je pod naslovom *De scri-da et de districta* (DAZd, CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 17v), a u drugome da se radi o kapitularu *De scri-da et de districta* pod naslovom *Super re mobili de scri-da et de districta* (DAZd, CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 148v). U jednome sačuvanom sporu susreće se i odredba pod naslovom: *Super re mobili de scri-da et districta*, glava: *Item si aliquis* pa ostaje pitanje radi li se o istoj ili o nekoj drugoj odredbi. Vidi: DAZd, CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 200v.

⁷³ DAZd, CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 222.

⁷⁴ ZS, R 94.

publicationem sententie, a započinjala je riječima *Item quod per partem litigantem*.⁷⁵ Prema kasnijoj reformaciji vidi se da je stranka u građanskome postupku imala pravo pozvati se na neki običaj nakon što bi presuda bila donesena, ali ne i objavljena.⁷⁶ Tako je i u presudi od 27. siječnja 1393. godine notar na margini dopisao bilješku da presuda nije pročitana i objavljena strankama jer su se tužnici pozvali na neki običaj, pri čemu su im suci dali rok da ga podnesu sudu u pisanome obliku.⁷⁷ Naslov druge kapitularne odredbe o presudama započinjao je riječima *Sententie a decem libris*, a tekst odredbe riječima *Item quod a modo in antea*.⁷⁸ Reformacija pokazuje da se odnosila na modus izricanja presude s obzirom na vrijednost tražbine. Nadležno sudbeno tijelo sve presude u vrijednosti iznad 10 libara malih mletačkih denara trebalo je dati zapisati i tek onda objaviti, a one u vrijednosti 10 libara i manje mogle su se objaviti bez prethodnoga svođenja u pisani oblik.⁷⁹

U sudskim zapisnicima javljaju se i dvije odredbe Kapitulara sudaca CMC o odnosima gospodara i kmeta u njihovim istupima pred sudom, a obje su ušle u reformacije. Naslov prve od tih odredbi započinjao je riječima *Domino villani creditur quod petit*, a tekst odredbe riječima *Item quod domino villani existentis*.⁸⁰ Prema reformaciji ova je odredba propisivala obvezu sudaca da iskaz gospodara protiv kmeta smatraju istinitim bez drugih dokaza pod uvjetom da gospodar o svome iskazu položi prisegu.⁸¹ Sudski sporovi u kojima se javlja ova kapitularna odredba to zorno i pokazuju. Primjerice, 26. listopada 1393. godine Damjan pokojnoga Bivalda de Nassis pokrenuo je postupak protiv svoga bivšega kmeta Ivana Bogdanova Banića s Ugljana tražeći da mu isplati 300 libara malih mletačkih denara za novac i razne stvari koje mu je Damjan predao kada je postao njegov kmet, a koje mu nije vratio kada ga je napustio. Tijekom postupka Damjan se pozvao na ovu kapitularnu odredbu čime je izrazio spremnost položiti prisegu o istinitosti svoga tužbenoga zahtjeva jer ga onda ne bi trebao posebno dokazivati.⁸² Naslov druge kapitularne odredbe započinjao je riječima *Dominus villani*, a sama odredba riječima *Item quod dominus villani*.⁸³ Ona je regulirala pravo gospodara

⁷⁵ DAZd, CMC, kut. V, fasc. 3, fol. 28v; CMC, kut. V, fasc. 6, fol. 3v; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 221; CMC, kut. VI, fasc. 5, fol. 74.

⁷⁶ ZS, R 101.

⁷⁷ DAZd, CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 117v.

⁷⁸ DAZd, CMC, kut. V, fasc. 4, fol. 42v. Na drugome mjestu poziv na ovu kapitularnu odredbu sačuvan je u sljedećeme obliku: „(...) *item vnum capitulare iudicium curie maioris quod incipit: Quod ad modo antea, et finit: secundum statuta, ordinamenta et consuetudines Iadre.*” Vidi: DAZd, CMC, kut. III, fasc. 1, fol. 226v.

⁷⁹ ZS, R 92.

⁸⁰ DAZd, CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 90; CMC, kut. V, fasc. 8, fol. 17; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 36v; DAZd, CCM, sv. 1, fasc. 6, fol. 4.

⁸¹ ZS, R 106.

⁸² DAZd, CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 90.

⁸³ DAZd, CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 106.

da u građanskim sporovima istupa u ime svoga kmeta, osim kada bi se parnica povela u pisanome obliku.⁸⁴

Još jedna odredba Kapitulara sudaca CMC ušla je u reformacije. Njezin naslov bio je *Quod excalupniator debet placito subintrare*, a započinjala je riječima *Quod excalupniator*.⁸⁵ Iz reformacije proizlazi da je regulirala obvezu prodavatelja u slučaju jamstva zbog evikcije, koje je najčešće bilo sastavni dio kupoprodajnih ugovora.⁸⁶ Kada bi prodavatelj odbio pružiti takva jamstva kupcu nekretnine koji je bio u sudskome postupku s trećom osobom, sud je trebao odlučiti postoji li ili ne postoji obveza pružanja jamstva. Upravo u tome kontekstu ova se odredba kapitulara i javlja u sudskome postupku kojim je suknar Petar pokojnoga proto-majstora Andrije iz Zadra tražio od oporučnih izvršitelja pokojnoga Marina de Matafaris da mu pruže rečena jamstva u sporu koji je protiv njega pokrenula Marinova udovica Margita tražeći da joj prepusti neke solane sa skladištem na otoku Pagu, koje je smatrala dijelom svoga miraza. Te solane Marin je ugovorom dao Petru u najam na šest godina pri čemu se tijekom čitava perioda obvezao štiti Petrova prava od trećih osoba. Budući da je Marin umro prije isteka šest godina, obveza pružanja jamstva prešla je na njegove oporučne izvršitelje među kojima je, zanimljivo, bila i Marinova žena Margita. Suci su na kraju 12. lipnja 1395. godine presudu donijeli u Petrovu korist zato što tuženici nisu pružili nikakav dokaz koji bi dokinuo obvezu iz ugovora o najmu, ali i zato što se Petar tijekom postupka pozvao upravo na spomenutu odredbu kapitulara koja je regulirala obvezu tuženika da Petra brane od Margitine tražbine za solanama.⁸⁷

Dijelom Kapitulara sudaca CMC bile su i tri odredbe koje se odnose na žene. Jedna od njih bila je pod naslovom *De donis dominarum*, a započinjala je riječima *Item quod omnia dona que recipit domina*.⁸⁸ Odredbom je bilo uređeno da svi darovi koje bi žena dobila u kući svoga oca pripadaju isključivo njoj, dok su oni koje je primala u svekrovoj ili muževoj kući pripadali njezinu svekru, svekrvi i njihovim nasljednicima.⁸⁹ Druga odredba bila je pod naslovom *Quantum vxor potest trahere de domo mariti mortui*, a započinjala je riječima *Item quod nulla mulier*.⁹⁰ Propisivala je da žena ne smije na ime pokretnina koje je donijela u muževu kuću niti na ime dobiti od muževe imovine iznositi iz kuće preminuloga muža novac ili vrijednosti veće od 10 libara malih mletačkih denara, osim ako posjeduje ispravu

⁸⁴ ZS, R 107.

⁸⁵ DAZd, CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 216. Na drugim mjestima početak odredbe zabilježen je s nešto drugačijim naslovom: *Quod excalumniator debet tacitum subintrare*. Vidi: DAZd, CCM, sv. 1, fasc. 8, fol. 12v; CCM, sv. 2, fasc. 5, fol. 20v.

⁸⁶ ZS, R 98.

⁸⁷ DAZd, CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 215v-216v.

⁸⁸ DAZd, CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 77v; CMC, kut. V, fasc. 6, fol. 13v, 14v; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 187; CMC, kut. VI, fasc. 5, fol. 105.

⁸⁹ ZS, R 36.

⁹⁰ DAZd, CMC, kut. VI, fasc. 5, fol. 105.

koja bi ukazivala na to da je donijela veću svotu.⁹¹ Naslov treće odredbe počinjao je riječima *Vxor citetur*, a tekst odredbe riječima *Item quod cum quis*.⁹² Reformacija otkriva da se odnosila na žene koje su se preudavale nakon smrti prvoga muža.⁹³ Kada bi tužitelj od preudanih žena imao namjeru tražiti naplatu duga koji je potjecao od preminuloga muža, sudski se poziv ženama mogao uputiti tek kada bi o tome bio obaviješten ženin novi muž. Tri netom spomenute odredbe ušle su u kapitulara jer je njihova provjera također bila u izravnoj nadležnosti sudaca CMC kod eventualnih sudskih sporova.

Sve do sada opisane odredbe Kapitulara sudaca CMC, izuzev jedne, ušle su u reformacije nakon 1409. godine. No, zadarski sudski zapisnici čuvaju i ostatke odredbi toga kapitulara koje nisu pronašle put do kasnijih reformacija pa je zbog toga teže proniknuti u njihov sadržaj i značenje. Najlakše je pritom odgonetnuti smisao jedne kapitularne odredbe vezane uz ogluhu. Njezin je naslov započinjao riječima *De presentatione*, a tekst odredbe riječima *Quia ea que cautijs est agendum*.⁹⁴ Oblik u kojemu je sačuvana podsjeća na odredbu statuta koja je normirala postupak zasnivanja tužiteljeva založnoga prava u slučaju da se tuženik ne bi odazvao sudskome pozivu⁹⁵ pa se može pretpostaviti da je i ovdje riječ upravo o tome, pogotovo kada se u obzir uzmu okolnosti njezina spomena. Presuda u kojoj se javlja ova kapitularna odredba donesena je 1. veljače 1393. godine u sporu između Klare, udove Andrije pokojnoga Ivana de Grisogonis, s jedne te Andrijinih oporučnih izvršitelja s druge strane.⁹⁶ Budući da je sačuvan i proces vezan uz ovu presudu, nije teško dokučiti da se tuženici ispočetka nisu odazvali sudskome pozivu pa je tužiteljica pozivom na ovu odredbu nastojala pokrenuti zasnivanje svoga založnoga prava na nekoj tuženikovoju imovini.⁹⁷

Kapitularom sudaca CMC bila su uređena i prava i obveze u vezi sa zastupanjem osoba u građanskim sporovima pa se ostaci jedne zabilježene kapitularne odredbe u vezi s ovim mogu smatrati nastavkom onih iz druge knjige statuta koje su normirale tko je i u kakvim okolnostima mogao nastupati pred sudovima kao punomoćnik.⁹⁸ Naslov te kapitularne odredbe započinjao je riječima *Quod aduocati non sint procuratores*, a tekst odredbe otvarale su riječi *Item cum coram iudicibus*.⁹⁹ Postupak u kojemu se javlja otkriva da je regulirala nekakav odnos u slučaju da je odvjetnik jedne stranke u sporu ujedno bio i njezin punomoćnik, ali detalje ipak nije moguće razaznati.

⁹¹ ZS, R 99.

⁹² DAZd, CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 213v.

⁹³ ZS, R 108.

⁹⁴ DAZd, CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 96v.

⁹⁵ ZS, lib. II, cap. LI.

⁹⁶ DAZd, CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 96-96v.

⁹⁷ DAZd, CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 145-145v.

⁹⁸ ZS, lib. II, cap. XXVI-XLI.

⁹⁹ DAZd, CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 21.

U Kapitularu sudaca CMC postojao je i dio posvećen rokovima za pojedine procesne radnje. Sudski zapisnici čuvaju dijelove dviju kapitularnih odredbi koje su u vezi s tim određivale koliki su rok nakon procesne legitimacije mogle dobiti stranke do njihova izjašnjavanja o meritumu, ali detalje opet nije moguće utvrditi. Prva od njih bila je pod naslovom *De termino dando lite contestata*, a započinjala je riječima *Item quod dicti iudices legitimatis personis lite contestata*.¹⁰⁰ Druga odredba nalazila se pod naslovom *De duobus terminis dandis lite contestata*, a otvarala se riječima *Item quod dicti iudices legitimatis personis*.¹⁰¹ Osim tih javlja se i odredba koja je pobliže normirala da se u nekoj nepoznatoj stvari u dva navrata može odobriti odgoda od pet dana¹⁰² te ona koja je također, vjerojatno, regulirala nekakve rokove.¹⁰³

Ostaci preostalih odredbi Kapitulara sudaca CMC koji se otkrivaju iz sudskih zapisnika također pokazuju usmjerenost kapitulara na različite aspekte građanskoga sudbenoga postupka kao što je pitanje litiskontestacije¹⁰⁴, intencija¹⁰⁵, polaganja prisega¹⁰⁶, čitanja i izdavanja naloga¹⁰⁷, ali se odnose i na izbor određenih

¹⁰⁰ DAZd, CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 19v, 37v, 72v, 77v, 111v, 157v; CMC, kut. V, fasc. 1, fol. 1v; CMC, kut. V, fasc. 3, fol. 26; CMC, kut. V, fasc. 4, fol. 42v; CMC, kut. V, fasc. 6, fol. 11, 12v, 16v; CMC, kut. V, fasc. 7, fol. 2, 4v; CMC, kut. V, fasc. 8, fol. 17, 18v; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 105v, 106, 117, 118, 161v, 162v, 184, 185, 186, 187v, 207v, 211, 213-213v, 223; CMC, kut. VI, fasc. 5, fol. 83, 98, 103v, 105. U jednome postupku početak teksta ove odredbe zabilježen je u nešto drugačijemu obliku: *Item dicti iudices legitimitatis personis et lite contestata*. Vidi: DAZd, CCM, sv. 1, fasc. 7, fol. 12v.

¹⁰¹ DAZd, CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 89v, 119v; CMC, kut. V, fasc. 1, fol. 1v; CMC, kut. V, fasc. 4, fol. 50; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 153v, 188v, 212v.

¹⁰² Ta odredba kapitulara javlja se pod naslovom: *De duobus terminis quinque dierum*, glava: *Item quod dicti iudices*. Vidi: DAZd, CMC, kut. IV, fasc. 4/2, p. 56; CMC, kut. IV, fasc. 4/4, p. 83.

¹⁰³ Ta odredba kapitulara javlja se pod naslovom: *De preceptis et terminis dandis et causis expediendis*, glava: *Item quod predicti iudices in quibuscumque placitis et causis*. Vidi: DAZd, CCM, sv. 1, fasc. 7, fol. 12v.

¹⁰⁴ Radi se o odredbi pod naslovom: *In processu non ponitur de contestatione litis iurato calupnie et sententiam audiendam*, glava: *Item quod non est consuetum*. Vidi: DAZd, CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 117v, 138v, 223; DAZd, CCM, sv. 2, fasc. 4, fol. 18v. U jednome postupku zabilježena je pod naslovom: *In processu non ponitur de contestatione litis*, glava: *Item quod non est consuetudo in processu poni*. Vidi: DAZd, CMC, kut. I, b. 2, fasc. 1, fol. 30v. Na trećemu je, pak, mjestu zabilježena s istim naslovom, ali glava: *Item quod non est consuetum in processu apponi*. Vidi: DAZd, CMC, kut. II, fasc. 6, fol. 52v.

¹⁰⁵ Ta odredba kapitulara spominje se u sljedećemu obliku: „(...) *item capitulare positum sub rubrica: De intentionibus registrandis, capitulo quod incipit: Item quod ab hodie in antea*” i vjerojatno je odredila da se intencije, tj. tvrdnje koje su procesne stranke iznosile pred sudom trebaju podnositi u pisanome obliku. Vidi: DAZd, CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 12v.

¹⁰⁶ Ta odredba kapitulara spominje se u sljedećemu obliku: „(...) *item capitulare dominorum iudicum sub rubrica: De iuramento eorum, quod incipit: Item quod dicti iudices (...)*”. Vidi: DAZd, CMC, kut. V, fasc. 4, fol. 42v-43.

¹⁰⁷ U vezi s nalogima sačuvani su ostaci dviju odredbi kapitulara sudaca CMC. Prva je bila pod naslovom: *De preceptis legendis*, glava: *Item quod dicti iudices*. Vidi: DAZd, CMC, kut. V, fasc. 4, fol. 50; CMC, kut. V, fasc. 6, fol. 12v; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 119v, 153v; CMC, kut. VI, fasc. 5, fol. 105. Druga odredba bila je pod naslovom: *De preceptis*, glava: *Item quod precepti*. Vidi: DAZd, CMC, kut. V, fasc. 5, fol. 72v.

osoba¹⁰⁸, instrumente¹⁰⁹ i izvršavanje oporuka.¹¹⁰ No, o njima se, osim podataka u vidu početka naslova i teksta odredbe, ne može reći ništa više jer ne pružaju dovoljno informacija.

Drugi kapitular koji se po učestalosti javlja u sačuvanim zadarskim sudskim zapisnicima jest Kapitular gospode rektora (*Capitulare dominorum rectorum*). U spomenutom pismu mletačkih vlasti zadarskome knezu 1456. godine nalazi se prijepis tri kapitularne odredbe na štetu mletačke vlasti, kojima je uređeno održavanje određenih ceremonija u spomen na oslobađanje Zadra od mletačke vlasti 1358. godine.¹¹¹ Međutim, samo za jednu od te tri odredbe može se sa sigurnošću tvrditi da potječe iz Kapitulara rektora, onu koja je nastala 1359. godine i koja govori o tome da su rektori na dan oslobođenja Zadra od mletačke vlasti iz tamnica mogli pustiti jednoga zatvorenika. Osim ove, u jednome prizivnom spisu iz 1393. godine u prijepisu je sačuvana još jedna odredba Kapitulara rektora.¹¹² Ta odredba nedvojbeno je nastala ubrzo nakon Zadarskoga mira, preciznije 1360./1361. godine kada je u gradskoj vlasti uspostavljen sustav uprave na čelu s knezom i rektorima s jedne te sucima za građanske sporove s druge strane. U skladu s činjenicom da je rješavanje građanskih sporova od tada prepušteno sucima za građanske sporove, odredba je definirala rektorske ovlasti po tome pitanju. Tako se rektori nisu smjeli miješati u rješavanje građanskih sporova osim kada se radilo o sporovima u vezi s naknadama i plaćama odvjetnika i notara, sporovima o najmu kuća koje su trebali riješiti bez odugovlačenja, sporovima koji bi u vrijeme žetve, berbe grožđa i maslina znali iskrsnuti u vezi sa žitom, moštom ili maslinama kao i u svim drugim sporovima u vezi s bilo kojim plodovima te sporovima koji se tiču zadarske komune.¹¹³

Sačuvani sudski zapisnici otkrivaju da su najmanje tri odredbe Kapitulara rektora nakon 1409. godine dospjele u reformacije. Naslov prve od njih počinjao je riječima *De causis inter uiandantes forenses*, a tekst odredbe riječima *Item quod domini vicarius et rectores*.¹¹⁴ Reformacija pokazuje da je regulirala način rješavanja sporova o pokretninama između građana Zadra i stranaca. Nadležno sudbeno

¹⁰⁸ Ta odredba kapitulara navodi se u sljedećemu obliku: „(...) *item capitulare dominorum iudicum sub rubrica: De electione eorum et cetera, capitulo quod incipit: Reperitur firmatum et ordinatum et cetera (...)*”. Vidi: DAZd, CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 206.

¹⁰⁹ Ta odredba bila je pod naslovom: *Quod refitiatur instrumentum admissum*, a započinjala je riječima *Congregato consilio*. Vidi: DAZd, CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 119v; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 212-212v.

¹¹⁰ Za ovu odredbu navodi se samo sljedeće: „(...) *item capitulare De testamentis exequendis (...)*”. Vidi: DAZd, CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 113.

¹¹¹ Ljubić, *Listine X*, dok. CVII, str. 101-102.

¹¹² Arhiv samostana sv. Marije u Zadru, sv. 4, br. 343. Odredba je objavljena u: Brunelli, „Gli ‘Statuta Jadertina’”, 11-12.

¹¹³ Opširnije o tome vidi: Popić, „Izvorne cjeline”, 323-324.

¹¹⁴ DAZd, CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 2v, 168; CMC, kut. V, fasc. 3, fol. 32; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 112v, 113v, 161, 162.

tijelo te je sporove trebalo rješavati po skraćenomu postupku bez odlaganja i bez obzira na to je li bio kakav blagdan.¹¹⁵ Razlika se ponovno uočava jedino u sudbenome tijelu koje je bilo zaduženo za rješavanje tih sporova pa su to u kapitularnoj odredbi knežev vikar i rektori, a u reformaciji knez.

Kapitularu rektora pripadala je i odredba u vezi s izgubljenim instrumentima. Naslov te odredbe započinjao je riječima *Quod instrumenta perditata*, a sama odredba riječima *Item quod si quis dixerit*.¹¹⁶ Sadržaj odredbe opet se iščitava iz reformacije koja je u slučaju gubitka instrumenata nadležnome tijelu davala pravo da odluči postoji li osnova za ponovno izdavanje istih instrumenata temeljem zapisâ u notarskim registrima. Postupak je pritom nalagao da se i drugi akteri iz isprava pozovu pred nadležno tijelo kako bi im se to dalo na znanje i omogućilo da iznesu svoj stav.¹¹⁷ Premda se to izričito ne navodi, sudski postupak u kojemu je ova odredba iskorištena pokazuje da je ulazila upravo u sklop Kapitulara rektora, a ne sudaca CMC. Naime, iz presude od 8. ožujka 1393. godine u kojoj se ova kapitularna odredba javlja proizlazi da je stanoviti Mihina iz Kotora u jednome trenutku dugovao Damjanu pokojnoga Magiola de Cipriano 195 zlatnih dukata, ali nakon Damjanove smrti njegovi oporučni izvršitelji nisu raspolagali dokumentima iz kojih je to bilo razvidno pa nisu znali je li Mihina isplatio Damjanu dug ili nije. Zbog toga su Mihini uputili sudski poziv s ciljem da dođe pred zadarske rektore, a ne suce CMC, što znači da su za rješavanje tih pitanja bili zaduženi rektori, a onda i da se ova odredba nalazila u njihovu kapitularu. U međuvremenu su svi sporovi koje su rješavali rektori privremeno povjereni sucima CMC temeljem odluke Velikoga vijeća od 1. veljače 1393. godine, što nije bilo neuobičajeno i znalo se češće događati kada su rektori bili zauzeti političkim poslovima.¹¹⁸ Tako se i ovaj postupak onda nastavio pred sucima CMC, a kako se Mihina očito nije odazvao ranije upućenome sudskom pozivu, Damjanovi izvršitelji zatražili su od sudaca da protiv Mihine donesu presudu zbog ogluhe i prisile ga da plati 195 dukata. No, iz presude je vidljivo da se Mihina u jednome trenutku ipak počeo pojavljivati na ročištima pa su suci prilikom donošenja presude, između ostaloga, razmotrili i njegov odgovor tužiteljima da je instrumente iz kojih je proizlazio dug prekrizio sam Damjan jer mu je Mihina isplatio čitav iznos duga. Kao dokaz svojim tvrdnjama priložio je rečene instrumente, pri čemu se pozvao i na spomenutu odredbu kapitulara očigledno dajući sucima na znanje da ne postoji nikakav opravdani razlog za ponovno izdavanje instrumenata.¹¹⁹ Budući da su suci CMC u tome trenutku na temelju odluke Velikoga vijeća rješavali sporove koji su inače spadali

¹¹⁵ ZS, R 78.

¹¹⁶ DAZd, CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 107.

¹¹⁷ ZS, R 30.

¹¹⁸ Popić, „Izvorne cjeline”, 324-325.

¹¹⁹ DAZd, CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 106v-107v.

pod ingerencije rektorâ, mogli su se tada voditi odredbama Kapitulara rektora u kojemu je bila i ova odredba.

Ostaci sljedeće odredbe Kapitulara rektora pokazuju da su rektori mogli sucima prepustiti ovlasti za pokretanje ovršnoga postupka na temelju presuda. Odredba je u kapitularu bila pod naslovom *De fauore dando dominis iudicibus curiarum pro executione sententiarum*, a započinjala je riječima *Item prouidimus ordinandum quod domini rectores*.¹²⁰ Odredba se, na neki način, nadovezuje na činjenicu da su rektori češće izbivali iz grada zbog političkih dužnosti. U tim okolnostima događalo se ne samo to da rektorske sudbene poslove preuzmu suci CMC nego i da suci svih gradskih sudova preuzmu na sebe rektorske ovlasti u odobravanju postupka ovrhe nakon donošenja presuda. Ova kapitularna odredba prebacivala je tako ovlasti rektora po tome pitanju na suce koji su donosili presude pa njihovo izvršenje nije trebalo čekati povratak rektorâ.

Ostaci drugih odredbi Kapitulara rektora zabilježeni u sudskim zapisnicima nisu ni približno razumljivi pa se iz jedne može zaključiti samo da je regulirala nešto u vezi s presudama u kaznenim predmetima¹²¹, a iz druge samo općenito da su rektori nešto trebali raditi pridržavajući se odredbi statuta.¹²²

Treći kapitular koji se po učestalosti javlja u sačuvanim sudskim zapisnicima jest Kapitular sudaca CCM (*Capitulare dominorum iudicum Curie consulum, Capitulare Curie consulum*). Nijedna odredba ovoga kapitulara nije prenesena u reformacije tako da sačuvani ostaci odredbi toga kapitulara ne omogućavaju detaljniji uvid u njih. Odredba ovoga kapitulara koja se najčešće javlja u sudskim zapisnicima bila je ona pod naslovom *De officio consulum*, a započinjala je riječima *Primo quod consules more solito electi*.¹²³ Ovoj je slična odredba pod naslovom *De officio iudicum maris* koja je započinjala riječima *Primo quod in camera*.¹²⁴ Po uzoru na prisegu egzaminatora, koja je iz kapitulara ušla u reformacije i koja je imala sličan naslov (*De officio iudicum examinatorum*), može se pretpostaviti da su ove dvije odredbe sadržavale tekst prisege i nabrajale neke od glavnih dužnosti

¹²⁰ DAZd, CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 12v. Na drugome mjestu susreće se i naslov: *De fauore et auxilio*, glava: *Item prouidimus odrinandum*” pa nije sasvim jasno radi li se o istoj ili o nekoj sličnoj odredbi. Vidi: DAZd, CMC, kut. II, fasc. 8, fol. 6v.

¹²¹ Ova odredba Kapitulara rektora sačuvana je u sljedećemu obliku: „(...) *item capitulare sub rubrica: A sententia criminali et cetera, capitulo quod incipit: Illud precipue prouidimus (...)*”. Vidi: DAZd, CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 2v. Početak naslova ove odredbe podsjeća na početak naslova jedne reformacije, ali se početak teksta odredbe ne podudara. Usporedi: ZS, R 81.

¹²² Ova odredba Kapitulara rektora sačuvana je u sljedećemu obliku: „(...) *item capitulare positum sub rubrica: Quod domini rectores oseruenti statuta et cetera, capitulo quod incipit: Item prouidimus et cetera (...)*”. Vidi: DAZd, CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 2v.

¹²³ DAZd, CMC, kut. I, b. 2, fasc. 2, fol. 9v-10, 15; CMC, kut. II, fasc. 6, fol. 3, 4, 6v, 7, 43, 45, 52; DAZd, CCM, sv. 1, fasc. 6, fol. 9v; CCM, sv. 1, fasc. 8, fol. 13, 19; CCM, sv. 2, fasc. 1, fol. 1v; CCM, sv. 2, fasc. 4, fol. 18v; CCM, sv. 2, fasc. 5, fol. 21v, 26, 27, 28v; CCM, sv. 2, fasc. 6, fol. 3, 9; CCM, sv. 2, fasc. 7, fol. 14v.

¹²⁴ DAZd, CCM, sv. 2, fasc. 5, fol. 45. Na drugome mjestu spominje se samo početak teksta odredbe: *Quod in camera more solito*. Vidi: CMC, kut. I, b. 2, fasc. 1, fol. 30v.

sudaca CCM, pogotovo kada se uzme u obzir da je odredba o konzulima bila prva odredba toga kapitulara.¹²⁵

Za još jednu odredbu ovoga kapitulara navodi se da je bila pod naslovom *De officio iudicum maris*, što bi moglo značiti da je riječ o naslovu jedne cjeline unutar kapitulara, a ne o naslovu odredbe. Ta je odredba započinjala riječima *Quod ipsi iudices summarie causas viandancium debeant terminare*.¹²⁶ U tu cjelinu ulazi i odredba pod naslovom *Causas inter viandantes* koja je započinjala riječima *Item quod iudices dicte curie*.¹²⁷

Ostaci sljedeće odredbe ovoga kapitulara pokazuju da je bila pod naslovom *Quod districta duret tribus diebus*, a započinjala je riječima *In maiori consilio firmatum fuit*.¹²⁸ Iz ovakva oblika moguće je zaključiti samo da se radi o odredbi u vezi sa založnim pravom tužitelja zbog ogluhe tuženika (*districta*) pri čemu je to založno pravo moglo trajati tri dana. Još jedna odredba ovoga kapitulara, o kojoj nije moguće reći više od općenitoga zaključka, ona je pod naslovom *Precepta fiant omni die*, a započinjala je riječima *Item quod precepta*.¹²⁹ Iz toga bi se moglo zaključiti jedino da su suci tijekom cijeloga dana ili svakoga dana mogli izdavati naloge, tj. da nije postojalo posebno uredovno vrijeme ili dan za te stvari.

Kapitularu vijećnika (*Capitulare consiliorum Iadre*) pripadale su četiri sačuvane odredbe, no može se pretpostaviti da su sve odredbe reformacija označene brojevima od 10 do 20 zapravo preuzete iz Kapitulara vijećnika jer sve one govore o radu vijećnika zadarskoga Velikoga vijeća. Kapitular vijećnika sabirao je odredbe za više zadarskih vijeća na što upućuju ostaci prve sačuvane odredbe ovoga kapitulara koja je bila pod naslovom *De consilio rogatorum et differentiis*, a započinjala je riječima *In generali consilio firmatum fuit*.¹³⁰ Iz njezina naslova kao i iz naslova pojedinih odredbi reformacija (*De officio iudicum examinatorum*, *De officio tribunorum*, *De consilio Iadrensi*) proizlazi da je sadržavala tekst njihove prisege i regulirala poslove Vijeća umoljenih, ali osim toga ništa konkretnije nije moguće zaključiti.

Sljedeća odredba koja je pripadala ovome kapitularu bila je pod naslovom *Consiliiarii sint viginti annorum ad minus*, a tekst odredbe otvarao se riječima *Item quod deinceps qui non fuerit*.¹³¹ Njezin sadržaj jasno se ocrtava iz reformacije koja je normirala minimalnu dob od dvadeset godina za ulazak u Veliko vijeće

¹²⁵ DAZd, CMC, kut. II, fasc. 6, fol. 52.

¹²⁶ DAZd, CMC, kut. I, b. 2, fasc. 1, fol. 30v.

¹²⁷ DAZd, CCM, sv. 2, fasc. 5, fol. 45.

¹²⁸ DAZd, CCM, sv. 1, fasc. 8, fol. 20v, 21v, 24v; CCM, sv. 2, fasc. 5, fol. 30v, 34v, 35v, 38v. U dva sudska spora navodi se da je odredba bila pod naslovom: *Quod districta durare debeat tribus diebus*, glava: *In maiori consilio firmatum fuit*. Vidi: DAZd, CCM, sv. 1, fasc. 8, fol. 27v; CCM, sv. 2, fasc. 6, fol. 1-1v.

¹²⁹ DAZd, CCM, sv. 2, fasc. 4, fol. 18v.

¹³⁰ DAZd, CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 119v; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 212v.

¹³¹ DAZd, CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 175v; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 137, 138v.

i stjecanje prava glasovanja.¹³² U jednome postupku ta je odredba iskorištena s ciljem potvrde procesne sposobnosti stranke. Naime, 28. listopada 1400. godine Danijel pokojnoga novčara Petra iz Firence pokrenuo je postupak protiv nasljednikâ imovine kraljevskoga admirala Mateja de Cessamis među kojima je bio i njegov sin Jakov. Na temelju tužbenoga zahtjeva Danijel je od njih tražio 300 zlatnih dukata koje je njegov otac Petar za života pozajmio kraljevskom admiralu Mateju. Spor je u konačnici riješen u Danijelovu korist, a u tijeku postupka kao jedan od problema pokazalo se i pitanje Jakovljeve punoljetnosti i njegove procesne sposobnosti da sudjeluje u postupku. U tome se kontekstu Danijelov odvjetnik pozvao na spomenutu odredbu kapitulara o minimalnoj dobi od dvadeset godina za ulazak u Veliko vijeće i priložio zapis iz kojega je bilo razvidno da je Jakov primljen u Veliko vijeće i da je u skladu s time položio prisegu 26. veljače 1400. godine, čime je dokazao Jakovljevu punoljetnost.¹³³

U istome postupku Danijelov je odvjetnik sudu priložio još jednu odredbu Kapitulara vijećnika koja je bila pod naslovom *Iuramentum consiliariorum*, a tekst odredbe započinjao je riječima *Item quod consilarii qui non iurauerint*.¹³⁴ Sam naslov odredbe upućuje na to da se radi o tekstu prisege koju je svaki vijećnik morao položiti pri ulasku u Veliko vijeće, a budući da je ušla i u reformacije, to se izravno potvrđuje.¹³⁵ Odredba je u reformacije ušla izmijenjena, i to očito vrlo brzo nakon 1409. godine jer se nalazi na samome početku reformacija.

U ovome kapitularu nalazila se i odredba pod naslovom *Si possessio alicuius inclusa esset inter confines*, a započinjala je riječima *In consilio rogatorum firmatum est*.¹³⁶ Istovjetna odredba iz reformacija pokazuje da je regulirala prava osoba koje su imale posjed čiji je dio prodan na dražbi jer je zabunom bio uključen u dražbovnu ispravu.¹³⁷ Odredbom je bilo propisano da dražbovne transakcije tim dijelovima posjeda nisu smjele ići na štetu osoba koje su prije toga bile u njihovu posjedu ako su te osobe mogle pružiti dokaz o svojim pravima na posjed. Primjerice, trgovac Krešo pokojnoga Luke iz Zadra kupio je posjed u zadarskome kotaru na javnoj dražbi koju je pokrenula komuna s ciljem naplate nekakvoga duga od Bogdola de Rubeo. Nakon toga je zadarski stanovnik i mornar Alegreto pokrenuo postupak protiv Kreše tvrdeći da jedan dio toga posjeda pripada njemu. Zbog

¹³² ZS, R 13.

¹³³ DAZd, CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 175-175v.

¹³⁴ DAZd, CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 175v; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 137, 138v.

¹³⁵ ZS, R 11.

¹³⁶ Odredba se javlja se u sljedećemu obliku: „(...) *item quoddam consilium positum in capitulare consiliariorum Iadre sub rubrica: Si possessio alicuius inclusa esset inter confines et cetera, capitulo C°XXII° quod incipit: In consilio rogatorum firmatum est et cetera (...)*”. Vidi: DAZd, CMC, kut. II, fasc. 7, fol. 16v. Na drugome mjestu odredba je ostala zabilježena ovako: „(...) *item capitulare positum sub rubrica: Si possessio alicuius inclusa esset, capitulo quod incipit: In consilio rogatorum firmatum est et cetera (...)*”. Vidi: DAZd, CMC, kut. V, fasc. 3, fol. 28v.

¹³⁷ ZS, R 68.

toga je onda i Krešo 27. lipnja 1398. godine zatražio od zadarskih prokuratora da mu u sporu s Alegretom pruže jamstva za kupljeni posjed. U sporu između Kreše i komune suci su donijeli presudu u korist tuženikâ koje su u potpunosti oslobodili Krešina zahtjeva obrazlažući ju izjavom da zemlja nad kojom je izvršen očevid nije ona ista koju je komuna prodala Kreši. Suci su pri donošenju presude razmotrili više dokaza, među kojima je bila i navedena odredba kapitulara na koju su se pozvali tuženici, čime su potvrdili da je Alegreto imao pravo na svoj tužbeni zahtjev. Ipak, oni nisu odbili Kreši pružiti jamstva, nego su samo pokušali dokazati da u konkretnome slučaju to nisu mogli napraviti jer je očevid pokazao da se ne radi o zemlji koja je Kreši prodana na dražbi. U skladu s tim suci su Kreši zadržali pravo da ponovno traži jamstva od komune, ali za onaj dio posjeda koji mu je uistinu i prodan.¹³⁸ Pitanje koje se nameće razmatranjem ove odredbe jest zašto je ona bila uključena u Kapitular vijećnika jer se očito ne radi o poslovima koji spadaju u ingerencije vijećnika niti se radi o poslovima koji su bili pod njihovim izravnim nadzorom.

Osim u već spomenutoj presudi iz 1333. godine Kapitular egzaminatora (*Capitularare dominorum iudicum examinatorum*) javlja se još nekoliko puta u sačuvanim sudskim zapisnicima pri čemu se odredbe iz toga kapitulara ipak ne spominju.¹³⁹ Samo na jednome mjestu javlja se odredba pod naslovom *De officio iudicum examinatorum*¹⁴⁰, koja je bez dvojbe u reformacije preuzeta iz Kapitulara egzaminatora i koja sadrži tekst prisege zadarskih egzaminatora.¹⁴¹ U skladu s praksom prenošenja kapitularnih odredbi u reformacije ovome se kapitularu mogu pripisati i reformacije označene brojevima od 117 do 120.

Kako bi slika o zadarskim kapitularima bila cjelovita, treba spomenuti da se u sudskim zapisnicima javljaju i četiri kapitularne odredbe za koje se ne može preciznije utvrditi kojemu su kapitularu izvorno pripadale, ali se za neke od njih ipak može reći nešto više jer su našle svoj put do reformacija. Prva od te četiri odredbe propisuje postupak protiv crkvenih osoba u građanskim sporovima i kaznenim predmetima.¹⁴² Naslov te odredbe u nekom od zadarskih kapitulara započinjao je riječima *Quod fiat iusticia clericis*, a tekst odredbe riječima *Item quod in factis seu negociis*.¹⁴³ Druga takva odredba bila je ona čiji je naslov započinjao riječima *Filius familias*, a tekst odredbe riječima *Item si filius familias*.¹⁴⁴ Reformacija otkriva da sin u očevoj vlasti, koji nekoga pozove na sud bez očeve privole, nije mogao

¹³⁸ DAZd, CMC, kut. V, fasc. 3, fol. 28-29.

¹³⁹ DAZd, CMC, kut. IV, fasc. 4/2, p. 56; CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 2v.

¹⁴⁰ DAZd, CMC, kut. I, b. 2, fasc. 2, fol. 15.

¹⁴¹ ZS, R 116.

¹⁴² ZS, R 44.

¹⁴³ DAZd, CMC, kut. II, fasc. 6, fol. 3.

¹⁴⁴ DAZd, CCM, sv. 1, fasc. 6, fol. 9.

biti saslušan na sudu.¹⁴⁵ Naslov treće odredbe započinjao je riječima *Si vnus tutor uel commissarius*, a tekst odredbe riječima *In consilio rogatorum approbata fuit*.¹⁴⁶ Prema reformaciji odredbom je bilo propisano da se sudski postupak protiv skrbnika maloljetnoj djeci i oporučnih izvršitelja može pokrenuti i u slučaju da jedan od imenovanih skrbnika ili oporučnih izvršitelja izbiva iz grada.¹⁴⁷ Na kraju se javlja i odredba čiji je naslov započinjao riječima *De successione*, a tekst odredbe riječima *In consilio rogatorum approbata*, ali osim toga o njoj se više ništa ne može reći.¹⁴⁸

Zaključak

Zadarski kapitulari bili su važna sastavnica gradskoga života jer su uz statut kao temeljnu zbirku propisa te uz običaje sačinjavali normativni okvir zadarske komune. Putem kapitulara regulirale su se i razdvajale ingerencije pojedinih magistratura, a bili su i dijelom svakodnevne sudske prakse. Stranke u sudskim sporovima, njihovi punomoćnici i odvjetnici često su se tijekom sudskoga postupka, barem se tako otkriva za razdoblje 14. stoljeća, pozivali na odredbe statuta i zadarskih kapitulara kako bi sucima dokazali svoja prava i tuđe obveze ili ukazali na eventualne propuste u vođenju uobičajenoga sudskoga postupka. Najbolje je njihovu vrijednost još u 13. stoljeću ocrtao Toma Arhiđakon govoreći o Garganovoj upravi u Splitu. Želeći uspostaviti doličnu upravu, Gargano je sastavio zbornik propisa koji je okupio dio gradskih običaja i prava koje je on smatrao prijeko potrebnima u djelovanju gradske uprave, a nazvao ga je kapitularom. I bez obzira što je na temeljima Garganova kapitulara nastao Percevalov Splitski statut iz 1312. godine, tj. Garganov kapitular nije bio isto što i zadarski kapitulari, Toma je njegovu vrijednost opisao riječima koje ocrtavaju i uporabnu vrijednost zadarskih kapitulara. Po njemu je sud taj kapitular uvijek imao pri ruci i bez njega ni suci ni procesne stranke nisu pristupale raspravama u građanskim sporovima.¹⁴⁹

Zadarski kapitulari bili su svojevrsni „poslovnici” gradskih tijela koji su definirali njihove aktivnosti i precizirali njihove ingerencije. Po svemu sudeći, barem neki od njih nastajali su u vrijeme formiranja nove gradske magistrature, a svi su, između ostaloga, sadržavali i tekst prisege koju su novoizabrani dužnosnici polagali prije uvođenja u službu. Iznimku predstavlja jedino Kapitular paškoga kneza jer su novoizabrani paški knezovi polagali istu prisegu kao zadarski rektori. Budući da prva knjiga Zadarskoga statuta iz 1305. godine ne sadrži prisege viših gradskih

¹⁴⁵ ZS, R 104.

¹⁴⁶ DAZd, CCM, sv. 2, fasc. 8, fol. 3.

¹⁴⁷ ZS, R 113.

¹⁴⁸ DAZd, CMC, kut. VII, fasc. 2, fol. 63.

¹⁴⁹ Toma Arhiđakon, *Historia Salonitana: povijest salonitanskih i splitskih prvosvećenika*, Split: Književni krug Split, 2003., 200.

tijela, može se zaključiti da prvi zadarski kapitulari nastaju u 13. stoljeću posredstvom mletačke vlasti nad gradom. Tako se može reći da su još u 13. stoljeću uz knežev postojali još barem Kapitular vijećnika i Kapitular egzaminatora. S obzirom na to da u Zadarskome statutu nema ni prisege sudaca, očigledno su već u to vrijeme postojali i Kapitular sudaca CCM te Kapitular sudaca Velike kurije, u drugoj polovici 14. stoljeća poznat kao Kapitular sudaca CMC. Nakon Zadarskoga mira 1358. godine utemeljen je i Kapitular rektora, dužnosnika koji su od tada pa sve do 1409. godine uz zadarskoga kneza predstavljali najviši organ izvršne gradske vlasti. Godine 1372. nastao je i Kapitular paškoga kneza, a svima njima trebalo bi pridružiti i Kapitular tribuna iako njegovo postojanje nije zasvjedočeno danas poznatim izvorima.

Nakon 1409. godine mletačke vlasti počele su prenositi pojedine odredbe zadarskih kapitulara u reformacije. Neke od njih pritom su se doslovno prepisivale, dočim su se druge mijenjale. Nadalje, nekima od njih mijenjao se samo nositelj ovlasti za primjenu kapitularne odredbe pri čemu je to redovito postajao knez, koji je time dokidao pojedine ingerencije sudaca CMC. Drugim odredbama mijenjao se i sadržaj zbog toga što ih je trebalo uskladiti s novom političkom realnošću i promjenama u sudbenome sustavu.

Dokidanje pojedinih funkcija u gradskoj vlasti te prekranje i premještanje pojedinih kapitularnih odredbi u reformacije tijekom prve polovice 15. stoljeća rezultiralo je određenom zbrkom i nesnalaženjem koje se odražavalo u tome što nije bilo potpuno jasno koje su kapitularne odredbe i dalje vrijedile, a koje nisu. Takvo stanje pokušalo se promijeniti 1458. godine kada su svi zadarski kapitulari proglašeni nevažećima i ništetnima, a jedini pisani normativni okvir u održavanju lokalnih odnosa uz statut su postale reformacije, koje su do tada u svome sklopu sadržavale čitav niz odredbi iz starih kapitulara. Proglas iz 1458. godine pritom predstavlja samo etapu u preustroju gradske uprave kojom prestaje djelovanje dvaju posljednjih gradskih sudova s ovlastima da samostalno donose odluke: zadarske CMC i CCM. Osim što predstavlja kraj djelatnosti zadarske CMC i CCM, promjena iz 1458. godine označavala bi tako i kraj srednjovjekovne komune kao oblika društvene zajednice, članovi koje su aktivno sudjelovali u donošenju političkih i sudskih odluka. Taj proces preustroja započeo je još 1409. godine ukidanjem funkcije rektora i gubitkom stvarne političke vlasti Velikoga vijeća čije su prerogative prešle na kneza, jednoga u nizu mletačkih činovnika u prekomorskim posjedima.

Pregled sačuvanih odredbi zadarskih kapitulara pokazuje da statut odražava samo relativno malen dio pravnih propisa zadarske komune, barem onih o ustroju i djelovanju pojedinih tijela gradske uprave. Statut je u osnovi temeljna zbirka za različite aspekte obveznoga, stvarnoga i pomorskoga prava koje je bilo u primjeni na području grada i njegova kotara, dočim su ustroj, nadležnost i

djelovanje političkih i sudbenih tijela komune u nekoj mjeri bili normirani kapitularima, što je sasvim jasno iz rekonstrukcije pojedinih kapitularnih odredbi. Činjenica da većina zadarskih kapitulara nije sačuvana, vjerojatno zbog naredbe zadarskoga kneza iz 1458. godine da se unište, omogućava preciznije praćenje samo dijela njihovih odredbi i promjena u ovisnosti o političkim okolnostima, dok na neka pitanja uopće nije moguće dati zadovoljavajući odgovor. To se u prvome redu odnosi na pitanje je li postojao i zaseban kapitulat sudaca za pokretnine koji se spominju već u prvoj polovici 14. stoljeća, a koji su u sklopu Sudbenoga dvora za pokretnine (*Curia mobilium*) djelovali sve do 1396. godine kada je sudište ukinuto i kada su nadležnosti sudaca za pokretnine prešle na suce CMC.¹⁵⁰ Činjenica je da su ti suci također morali položiti prisegu prilikom stupanja na dužnost, ali njihova prisega nije ušla u reformacije jer je sud prestao postojati prije uspostave mletačke vlasti nad gradom 1409. godine. Drugo neriješeno pitanje vezano je uz Brunellijevu postavku o tome da je u Zadru postojao i kapitulat kaznenoga suda. Problem je, međutim, što u srednjovjekovnome Zadru nisu postojali posebno delegirani suci za kaznene predmete, već su ih rješavali predstavnici najviše izvršne vlasti u gradu uz brojne druge zadaće. U 13. i prvoj polovici 14. stoljeća to je bio knez sa svojom kurijom (savjetnici ili suci), od Zadarskoga mira knez i rektori, a od 1409. godine opet knez sa svojim savjetnicima. Budući da je svim dužnosnicima koji se zatječu u rješavanju kaznenih predmeta prije 1409. godine stajao na raspolaganju kapitulat koji je regulirao njihove ovlasti, ostaje pitanje je li uz te postojao i zaseban kapitulat kaznenoga sudišta. Treća se nedoumica odnosi na kapitulat o prizivima. U jednome sudskom zapisniku javlja se formulacija iz koje proizlazi da je u sklopu zbirke zadarskih kapitulara postojao i poseban odjeljak o pitanjima priziva na presude gradskih sudova.¹⁵¹ No, problem je u tome što se sam pojam kapitulara veže uz gradska tijela i njihove dužnosnike, a ne kategorije prava ili postupanje u određenim situacijama. Nadalje, formulacija iz sudskoga zapisnika uvelike podsjeća na početak jedne reformacije, što bi onda značilo da se ipak radi samo o jednoj odredbi.¹⁵² No, u nedostatku izvora na ovo pitanje također nije moguće precizno odgovoriti.

¹⁵⁰ Opširnije o tome vidi: Popić, „Zadarski sud”, 58-59.

¹⁵¹ DAZd, CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 168v: „(...) et produxit etiam capitulare De appellationibus sub rubrica: De appellationibus, capitulo quod incipit: Item quod quilibet sentiens se grauatum, caput hoc videlicet: Et quicquid reperietur fore diffinitum per ipsum collegium super predictis ratum sit et executioni mandetur (...)”.

¹⁵² ZS, R 97.

Prilog: Prijepis Kapitulara zadarskoga kneza iz 1278. godine¹⁵³

Ivro ad euangelia sancta dei quod fidelis [ero] domino duci Veneciarum usque dum vicxerit (!) in regimine ducatus Veneciarum et [usque ero comes] Iadre tractabo et operabor proficuum Veneciarum et saluacionem Iadre cum honore et bono Veneciarum.

Et omnia precepta que mihi fecerit dominus dux per se et maiorem partem consilii aut per suum nuncium uel per suas litteras [pat]entes per se et maiorem partem consilii studiosus ero ducere ad complementum secundum conuencionem f[irma]tam inter Venecias et Iadram. Quod si facere non potero, noticiam dabo inde sine fraude quam cicius potero domino duci et suo consilio.

Amicos Venetorum pro amicis habebō et inimicos Venetorum pro inimicis habebō sicut Veneti habere noue... et cum illis nullam pacem nullamque treguam faciam sine consensu domini ducis et maioris partis consilii.

Et faciam mihi iurare Iadratinos fidelitatem et obs[eru]abunt omnia que continentur in pacto scripto facto inter Venecias et Iadram, ... si quis illorum ipsum pactum iurauit quantum pro isto secundo sacramento non teneatur, et in ipso sacramento quod Iadratini facient, poni faciam quod si domino duci fidelitatem non fecerunt ei fideles erunt.

Et quando Iadratini mihi fidelitatem facient, iurare eos faciam salua fidelitate domini ducis et atten[dam] et obseruabo et attendi et obseruari faciam a Iadratinis ea omnia que continentur in pacto predicto bona fide sine fraude.

Stabo autem in regimine dicte ciuitatis a die ... quo Iadram intrauero usque ad duos annos completos quousque illuc peruenerit successor meus commes (!) quem illuc miserit dominus dux cum suo consilio, habiturus integre de quanto plus stetero salarium meum usque ad aduentum iam dicti mei successoris, quod salarium est per annum librarum mille CC denariorum venetorum quod debeo habere et recipere a comunitate Iadre et alias honorificencias ut continetur in dicto facto.

Habitabo etiam in illa domo siue loco in ciuitate Iadre ubi dominus dux cum suo consilio ordinauerit mihi sine aliqua pensione soluenda.

Preterea Venecias non veniam per totum tempus mei regiminis.

Habere itaque debeo et tenere meis expensis per totum tempus mei regiminis vnum decentem socium Venetum cui dabo libras L venetorum paruorum vel inde supra pro quolibet anno pro salario et vestes uidelicet duas robas decentes

¹⁵³ Kapitulār zadarskoga kneza iz 1278. godine već je objavljen na više mjesta. Vidi: Romanin, *Storia documentata*, 445-448.; Ljubić, *Listine I*, dok. CLXVI, str. 116-118. No, u tim prijepisima nisu razriješene sve kratice pa se pokazala potreba za novim prijepisom na temelju originala koji se čuva u knjižnici Marciani u Veneciji pod signaturom: Codici Latini, classis XIV (Miscellanea), Codex 71 (=2803), dokument br. 22: *Capitulare comitis Iadre de 1278.*

et conuenientes omni anno, et vnum tabellionem, et octo seruitores bene armatos ferro, et quatuor equos quorum duo sint precio librarum LXXX denariorum venetorum uel inde superius, infra vnum mensem postquam Iadram intrauero bona fide sine fraude.

Item soluam de hauere meo sex de custodibus castri Iadre quos quidem custodes accipiam quales consiliariis meis placuerit nec ipsos pro me uel utilitate mea faciam facere aliquam angariam.

Seruicium non tollam nec tolli faciam et si tultum sciero faciam illud reddi si potero.

Nvllum itaque donum nec presens recipiam nec recipi faciam ab aliquo mercatore nec habitatore nec alia persona Iadre nec terrarum Sclauonie nec Dalmacie nec ab aliqua alia persona aliquo modo uel ingenio exceptis hiis que dari solent et debent pro regaliis comitatus et terre Iadre, que recipere et habere debeo ego commes propter quod debeo facere expensas de meo proprio et dare ea que dari debent pro ipsis regaliis quas recepero. Veruntamen (!) licitum est mihi recipere a meis parentibus et amicis de Veneciis transeuntibus inde quicquid michi transmissum uel datum fuerit pro donis. Et tamen predicta dona non recipiam nec faciam recipi si contra honorem Veneciarum et Iadre fuerit. Si autem foris ciuitatis Iadre fuero in seruicio comunis, liceat michi presentes recipere in victualibus et expensas et honorificencias consuetas.

Preterea negociaciones non faciam nec faciam fieri per me uel per alium modo aliquo uel ingenio nec consenciam uel permittam quod aliquis de masnata mea negociaciones faciat donec in regimine dicti comitatus stetero. Et faciam iurare notarium et militem meum quod negociaciones per se uel per alium non facient vllo modo uel ingenio excepto quod possim equos meos vendere et mittere alibi ad uendendum. Et si in Iadra vendidero uel in districtu quod inde acceptum fuerit possum mittere Venecias in denariis grossis uel paruis uel argento seu monetis et non in aliis vllo modo, sed si alibi misero ad uendendum possum mittere inuestitos Venecias sicut mihi placuerit cum illo ordine quo mittunt alii de Veneciis.

Ad hec per me uel per alios nomine meo in dicta terra Iadre negociaciones non exercebo donec stetero in ipso regimine nec meum tenebo notarium uel socium aut alium de familia mea qui faciat uel exerceat mercacionem per aliquem modum uel ingenium, tamen salarium meum quod superfuerit mihi ab expensis possum semel inuestire per annum et non amplius.

Racionem quoque et iusticiam faciam et fieri faciam omnibus petentibus eam.

Cvram et studium habebō ad faciendum laborari, perfici et muniri castellum Iadre seu alias municiones quas dominus dux cum suo consilio in eadem terra preceperit faciendum et construendum quam cito fieri poterit bona fide et quod diligentius custodiatur sicut michi iniunctum fuerit per dominum ducem et maiorem partem sui consilii.

Et licet habeam in regimine meo liberum arbitrium in omnibus factis et negociis ciuitatis Iadre ut continentur in pacto inito inter Venecias et Iadram tamen super factis et negociis ciuitatis Iadre mei regiminis omni die consiliabor et tractabo sicut uidebitur expedire cum meis consiliariis de Veneciis. Et consilium illorum super hiis petam et intelligam et si consilium illorum michi apparuerit rectum sequar ipsum consilium et obseruabo, alioquin per me solum illud inde faciam quod consciencia mea melius dictauerit.

Omnes credencias teneri faciam et precipiam inter me et consiliarios meos que michi uidebuntur esse tenende donec ipsas soluero credencias.

Bona quoque Venetorum qui ab intestato apud Iadram decesserint studiosus ero intromittere et saluare et Venecias mittere secundum mandatum domini ducis.

Preterea studiosus ero facere presentari omnes litteras de bina contestacione que michi porrecte fuerint et quod inde fiat breuiarium ad expensas illius qui uoluerit ipsas litteras presentare.

Teneor quoque eundo, stando et reddeundo de proficuo et honore Veneciarum et per quindecim dies post meum redditum in Venecias ero astrictus de prode et honore Veneciarum infra quos omnia que de facto Iadre sciero tam si inde a domino duce et suo consilio fuero interrogatus quam non dicam et notificabo domino duci et suo consilio ac omnia que credidero esse dicenda et fore vtilia pro honore et proficuo domini ducis et comunis Veneciarum et saluacionem ciuitatis Iadre.

Et reddam de hauere comunis Veneciarum quod peruenerit ad manus meas rationem infra dictum terminum domino duci et suo consilio uel illis personis quibus preceperit faciendam. Et totum illud quod mihi superfuerit de bonis et hauere comunis Veneciarum dabo camerariis comunis Veneciarum vel cui aut quibus dominus dux per se et maiorem partem sui consilii dandum duxerit infra quintum diem facta ipsa ratione. Et si rationem non fecero infra quindecim dies et bona et hauere comunis non dederam camerariis comunis Veneciarum infra quintum diem facta sicut dictum est ratione officium tunc, si quid tunc haberem, perdam nec debeam recipere aliquod officium in Veneciis nec extra Venecias quovsque rationem non fecero et bona et hauere comunis non reddam camerariis comunis sicut dictum est supra.

Insuper si electus essem in officium tam in Veneciis quam extra Venecias non facta ratione et non redditis bonis et hauere comunis ut dictum est supra ipsa electio tenere siue valere non deb[eat sicut] est ordinatum.

Hec omnia attendam et obseruabo bona fide sine fraude nisi remanserit per dominum ducem et maiorem partem consilii minoris et maioris.

Item sciendum est quod debeo recipere solucionem de meo salario hoc modo uidelicet solidos XX grossorum minus vnum grossum pro libris viginti sex.

Preterea est sciendum quod ego uel consiliarii mei grauare non debemus comune

Iadre in expensis pro regimine vltra sumam MM librarum quas dare debent pro regimine secundum formam pacti nec pro ire Iadram pro meo nabulo vel familie mee aut pro inde redire saluo de galea quam pro comite mittere debent.

Factum fuit hoc capitulare currente anno domini millesimo CC°LXXVIII, indictione sexta, mensis aprilis, die vndecimo exeunte.

Na poledini je novijim rukopisom napisano:

LXXXIV. Zara 1278

Capitolare dei conti di Zara

Zadar's medieval capitularies

Tomislav Popić
Centre for Croatian Studies
University of Zagreb
Borongajska 83d
10000 Zagreb
Croatia
E-mail: tpopic@hrstud.hr

Summary

The paper discusses the development, use and disappearance of Zadar's medieval capitularies that regulated activities of town officials. Although capitularies are not preserved, it is clear they were an important component of urban life because they standardized and separated jurisdictions of different town authorities and were part of everyday judicial practice. Certain capitularies existed as early as the thirteenth century, while others date back to the fourteenth century. The paper also discusses the circumstances of changing and moving certain capitulary provisions to statutory novels after restoration of Venetian rule over Zadar in 1409. This development meant suppression of certain competences of the remaining judges for civil disputes. The abolition of capitularies in 1458 is associated with the fact that the last two municipal courts ceased to operate in that year. By comparing cases from Zadar judicial records with the fact that Venetian authorities changed and moved certain capitulary provisions to statutory novels after 1409, the content of those capitulary provisions is reconstructed.

Keywords: capitularies, novels, legal history, Middle Ages, Zadar, Venice